

ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО
ФАКУЛЬТЕТ МИСТЕЦТВ ТА ХУДОЖНЬО-ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ
КАФЕДРА МУЗИКОЗНАВСТВА, ІНСТРУМЕНТАЛЬНОЇ
ПІДГОТОВКИ ТА ХОРЕОГРАФІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**ФОРМУВАННЯ ХОРЕОГРАФІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ПІДЛІТКІВ У
ШКІЛЬНОМУ ХОРЕОГРАФІЧНОМУ КОЛЕКТИВІ**

Здобувачки освітнього ступеня магістр
Галузі знань 02 Культура і мистецтво
Спеціальності 024 Хореографія
Освітньої програми 024 Хореографія
Тодоровської Богдани Михайлівни
Науковий керівник: доктор пед. наук, професор
Герасимова Ірина Геннадіївна

Національна шкала _____

Кількість балів _____ оцінка ECTS _____

Голова комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

(підпис) (ініціали, прізвище)

Вінниця – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ХОРЕОГРАФІЧНОЇ КУЛЬТУРИ.....	8
1.1. Поняття «хореографічна культура», його зміст і структура	8
1.2. Врахування психологічних особливостей підлітків при формуванні хореографічної культури.....	16
1.3. Становлення хореографічної культури та її сучасний стан.....	25
РОЗДІЛ II	33
ДІАГНОСТИКА СФОРМОВАНOSTІ ХОРЕОГРАФІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ПІДЛІТКІВ.....	33
2.1. Критерії, показники та рівні хореографічної культури підлітків	33
2.2. Стан сформованості хореографічної культури підлітків.....	42
РОЗДІЛ III	49
МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ХОРЕОГРАФІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ПІДЛІТКІВ.....	49
3.1. Педагогічні умови формування хореографічної культури підлітків у шкільному хореографічному колективі.....	49
3.2. Методика реалізації педагогічних умов формування хореографічної культури у підлітків у шкільному хореографічному колективі.....	60
ВИСНОВКИ.....	70
ДОДАТКИ.....	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	82

ВСТУП

Актуальність дослідження. Прагнення України до вступу в Європейський Союз, світове співтовариство зумовлює зміни орієнтирів соціального розвитку, важливою складовою яких є процеси гуманізації та демократизації. Цілком закономірною є увага до і підготовки молодого покоління громадян нашої країни до життєдіяльності в оновленій країні, країні культури, країні загальноєвропейських цінностей.

Опора на загальноєвропейські цінності набуває особливої ваги у контексті розвитку загальної культури особистості, художньої культури зокрема, здатності самовиражатися у сфері культури. Цьому має сприяти вирішення завдання формування різнобічно розвиненої особистості, яке покладається на освіти та знаходить підтвердження у низці законодавчих актів України.

Зазначене повною мірою знайшло своє відображення у Законах України «Про освіту», «Позашкільну освіту», «Про культуру», Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, Концепції художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах, Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020 року, «Концепції загальної мистецької освіти» тощо.

Роль культури у формуванні дітей підкреслено у виокремленні культурної компетентності, як здатності самостійно виражати ідеї, досвід та почуття за допомогою мистецтва в Концепції «Нова українська школа».

Культура, як соціальне явище є багатоаспектним феноменом. Процеси глобалізації, інформатизації, розвиток засобів інформації створили передумови поширення інформації про культурну спадщину людства, про її сучасний розвиток і стан. А усвідомлення потенціалу впливу художньої

культури, хореографічної культури зокрема на особистість, створило передумови звернення науковців, педагогів до досліджень сфери мистецтва, мистецтва танцю, хореографічної культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи формування хореографічної культури закладені вченими в галузі культури В. Бокань, В. Дужич-Ніколайчук, С. Данкевич, Г. Кутузова, С. Легка, А. Ускова, Л. Червонська) та психології (М.Савчин, Л. Василенко, В. Кутішенко, О. Білоус, О. Сергєєнкова, О. Столярчук, Р. Павелків та ін..

Психологічне осмислення природи танцю, педагогічні механізми виховання засобами хореографії висвітлено у працях О. Бурлі, П. Фриза, Л. Цветкової, Д. Шарикова, В. Чуби та ін..

Інтенсивний розвиток культури, хореографічної культури зокрема, викликає інтерес до неї дітей різного віку. Про це свідчать численні танцювальні колективи, які виникають в багатьох містах і містечках нашої країни. До числа тих, хто опікується проблемою їх розвитку належать Т. Благова, А. Бойко, О. Вільхова, Ю.Гончаренко, О. Єфімчук, В. Кирилюк, О. Мартиненко та ін.

Особливу увагу педагогів традиційно привертають підлітки. Вікові особливості розвитку яких, завжди викликали та викликають занепокоєння як у батьків, так і у вчителів. Тому численними є психолого-педагогічні дослідження дітей цього вікового періоду розвитку, зокрема такими науковцями як О. Білоус, Л. Врочинська, М. Заброцький, В. Кутішенко, Р. Павелків та ін.

Значний потенціал впливу хореографічної культури на особистість завдяки залученню дітей до занять у хореографічному колективі і недостатня дослідженість проблеми її формування у підлітків зумовили вибір теми кваліфікаційної роботи «Формування хореографічної культури підлітків у шкільному хореографічному колективі».

Об'єкт дослідження – процес формування художньої культури підлітків.

Предмет дослідження – педагогічні умови і методика формування хореографічної культури підлітків у шкільному хореографічному колективі.

Мета дослідження – на основі аналізу наукових джерел і педагогічної практики обґрунтувати педагогічні умови і методику формування хореографічної культури підлітків у шкільному хореографічному колективі.

Реалізація мети передбачає вирішення наступних **завдань**:

1. Шляхом теоретичного аналізу психолого-педагогічних і мистецтвознавчих джерел уточнити сутність понять «культура», «хореографічна культура», «хореографічна культура підлітків».

2. Проаналізувати проблему становлення хореографічної культури та її сучасний стан;

3. Визначити компоненти, критерії, показники та рівні сформованості хореографічної культури підлітків у шкільному хореографічному колективі;

4. Теоретично обґрунтувати та розробити педагогічні умови та методику формування хореографічної культури підлітків у шкільному хореографічному колективі.

Для виконання визначених завдань застосовувалися такі **методи дослідження**: *теоретичні* – аналіз педагогічної та психологічної літератури, вивчення законодавчих документів, щодо виховання підлітків та узагальнення отриманої інформації з метою визначення стану розробленості досліджуваної проблеми, *синтез, узагальнення, систематизація* для теоретичного обґрунтування, *емпіричні-діагностичні* (тестування).

Наукова новизна роботи полягає у тому, що:

Вперше теоретично обґрунтовано педагогічні умови формування хореографічної культури підлітків у шкільному хореографічному колективі (гуманна взаємодія на заняттях шкільного хореографічного колективу; використання освітнього потенціалу впливу хореографічного колективу на особистість підлітка; підготовку педагога-хореографа до формування хореографічної культури підлітків).

Визначено та розроблено критерії(знанієвий, аксіологічний, мотиваційно-вольовий, творчо-діяльнісний), показники (рівень знань з історії хореографії, культурної та міжкультурної освіти, жанрової та стильової теорії; усвідомлення гуманістичних, естетичних та етичних цінностей; мотивація до досягнень, здатність до командної роботи, самовдосконалення та самодисципліна; виявлення творчого підходу та самовираження, участь в танцювальній діяльності, здатність до спільної творчої діяльності)та рівні хореографічної культури підлітків(низький, середній та високий).

- *уточнено*: сутність, зміст та структуру ключових понять дослідження «культура», «хореографічна культура»,

- *набули подальшого розвитку* зміст, педагогічні умови та методика формування хореографічної культури підлітків у шкільному хореографічному колективі.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробленні та впровадженні у практику позакласної виховної роботи закладів загальної середньої освіти та закладів позашкільної освіти педагогічних умов та методики формування хореографічної культури підлітків у шкільних хореографічних колективах.

Апробація результатів дослідження. Опубліковано дві наукові статті:

1. Тодоровська Б.М. Становлення хореографічної культури та її сучасний стан в контексті формування Європейського освітнього простору. Всеукраїнська Інтернет-конференція «Особистісно-професійна підготовка фахівців у контексті інтеграції України в європейський освітній простір» (Вінниця, жовтень, 2023).

2. Тодоровська Б.М. Поняття «хореографічна культура» в мистецькому вимірі. Всеукраїнська науково-практична онлайн-конференція «Мистецтво та освіта в контексті національних традицій та сучасних трансформацій»(Вінниця, 10 листопада,2023).

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, семи підрозділів, загальних висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи - 91с., основного тексту - 63с., список використаних джерел містить 84 позиції.

РОЗДІЛ І

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ХОРЕОГРАФІЧНОЇ КУЛЬТУРИ

1.1. Поняття «хореографічна культура», його зміст і структура

У Законі України «Про освіту» зазначено, що: «Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору» [34, с.2].

Визначена мета стала підґрунтям реформування системи освіти. А одним з дієвих кроків, що має призвести до суттєвих змін в освітній галузі, є концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» [35, с.2]. У формулі Нової школи визначені ключові компетентності, формування яких має забезпечити майбутнім випускникам конкурентоздатність на ринку праці. Серед них і обізнаність та самовираження у сфері культури.

Із зазначеного слідує, що розвиток культурного потенціалу особистості, формування відповідних знань та здатність виражати себе у сфері культури належать до пріоритетних цілей освіти у контексті розвитку і виховання особистості. А визначення її значення є однією з загальноєвропейських цінностей. Відповідно завдяки формуванню культури,

зокрема й хореографічної, діти долучаються до системи і моральних, і культурних цінностей європейських країн.

До цього маємо додати те, що значні зміни, що відбуваються в соціально-економічному розвитку нашої країни пов'язані з суттєвими змінами ринку праці. Для того, щоб досягти успіху ще на етапі дорослішання у вихованні молодого покоління особливий акцент має робитися на підготовці до життєдіяльності в сучасному суспільстві. А для цього необхідно мати як неабиякий потенціал здоров'я, витривалості, розвинуті волеволі якості, так і проявляти ініціативу, креативність, здатність до командної взаємодії, розкриття здібностей тощо.

Дослухаємося і до думки науковців [54, с.169]стосовно того, що: «Одним із універсальних засобів виховання завжди було і є мистецтво. Саме мистецтво володіє могутньою силою емоційного і морального впливу на особистість, зображує картину світу в єдності думок та почуттів, емоцій і розуму».

Мистецтво танцю, хореографія, яка має тривалу історію розвитку і набуває значної популярності у наш час, захоплює все більшу чисельність прихильників серед дітей різного віку. Відтак мова заходить не тільки про захоплення танцями, а про формування хореографічної культури, яка є важливою складовою світової художньої культури. Це зумовлює нашу увагу до низки наукових категорій та розгляду їх сутності. Відтак маємо розглянути їх за таким алгоритмом «культура», «хореографія», «хореографічна культура».

Г.Філіпчук [74, с.38]на підставі аналізу сутності культури, виділяє різні її сторони та аспекти, підкреслюючи їх взаємопов'язаність(таблиця 1.1.).

Таблиця 1.1.

Сторони та аспекти культури за Г.Філіпчук

культура – народжене суспільством, властиве суспільству соціальне явище, що відбиває його якісну характеристику та збагачує духовне життя людини;
культура – процес творчої діяльності людини, спрямованої на пізнання навколишнього світу і самої людини у цьому світі, на отримання об'єктивної і достовірної інформації про світ, де

головну роль грає наука і мистецтво;
культура покликана допомогти людині не тільки пізнати світ й саму себе, але й визначити своє місце в світі, світоглядні установки;
культура включає в себе сутність досягнутих людиною у процесі освоєння світу матеріальних і духовних цінностей, а також відповідних ціннісних орієнтацій людини в світі;
культура , створюючи необхідні для орієнтації людини у світі норми поведінки та оцінки, забезпечує регулювання соціальних відносин людей;
культура виступає як потужний фактор формування людських сутнісних сил, формування людини в людині, перетворення її природних захоплень, потреб, емоцій в справжні людські. Саме у цьому полягає її гуманістичний зміст.

Багатогранність культури дозволяє окреслити різні наукові підходи до її визначення. У таблиці 1 ДодаткуА наведено визначення поняття «культура» з точки зору філософії, соціології, соціологів культури, з позиції психокультурного аналізу, у контексті діяльнісного підходу, що представлені П.Герчанівською.

Науковці [46, с.15] підкреслюють соціальний характер культури та вказують на те, що : «Суспільство виробляє різноманітні форми і способи передачі культурних цінностей – вихованням, навчанням, освітою, мовою, традиціями і звичаями».

Нашу увагу привернуло визначення культури, що надано В.Андрущенко[1,с.7]: «Культура – це чітко скерована позиція суспільства, коли саме підпорядкування природи людині в матеріальній і духовній сферах підтримує такий стан суспільства, який гармонізує взаємовідносини людини і природи, з одного боку, а з іншого – забезпечує гармонійну рівновагу соціальних відносин між людьми, їх досить різних матеріальних і духовних цінностей».

Науковці [46, с.16-18] виділяють функції культури (таблиця 2).

Таблиця 1.2.

Функції культури

Пізнавальна	фіксує досягнення людства у кожному суспільно-історичну епоху
Інформаційно-трансляційна	виконує важливу роль у передаванні соціокультурного досвіду як від попередніх поколінь до нащадків

Комунікативна	полягає в передаванні історичного досвіду поколінь через механізм культурної спадкоємності та формуванні на цій підставі різноманітних способів і типів спілкування між людьми.
Інтегративна	полягає в здатності культури об'єднувати людей незалежно від їх світоглядної та ідеологічної орієнтації, національної, вікової, професійної, конфесійної або іншої приналежності у певні соціальні спільності, а народи – в світову цивілізацію
Регулятивна, або нормативна	реалізується через систему цінностей і норм, які є регуляторами суспільних відносин, духовними орієнтирами на кожному етапі історичного розвитку. У ролі регуляторів культури поведінки людини виступають норми моралі, права, а також зразки поведінки
Аксіологічна або оціночна	виражає її якісний стан. Культура як система цінностей формує в людині певні ціннісні орієнтири й потреби.
Виховна	культура сприяє соціалізації людини, виступає фактором саморозвитку людства
Світоглядна	синтезує в цілісну і завершену систему пізнавальні, емоційно-чуттєві, оціночні та вольові чинники духовного світу особистості.

Для нас важливим є і те, що : «Історично культуру пов'язують з гуманізмом. В основі культури лежить рівень розвитку суспільства і окремої людини»[52,с.7].

Культуру поділяють на форми вираження [10], підгрупи. До їх числа належить і мистецтво [44, с.12]: «процес і сукупний результат людської діяльності, особлива форма суспільної свідомості, що являє собою вираження дійсності в художніх образах. Будучи складовою духовної культури, мистецтво дає можливість людині виявити свої художньо-творчі здібності, утвердитися на рівні самодостатнього суб'єкта. Мистецтво включає в себе всі види художньої творчості. Його суть полягає у чуттєвому вираженні надчуттєвого, воно є також естетичним освоєнням світу в процесі художньої творчості».

Розглядаючи сутність хореографічної культури нашу увагу привертає проблема взаємодії культури і виховання, яку піднімає у своїй праці П.Кендзьор [40, с.314]. Науковець підкреслює значення культури у вихованні всебічно і гармонійно розвиненої особистості та становленні та розвитку

демократичних і правових суспільних традицій. А ми це екстраполюємо на хореографічну культуру також.

Здійснивши невеликий аналіз поняття «культура», маємо визначитися з поняттям «хореографічна культура», що має в основі поняття «хореографія», визначення якого представлено у таблиці 3.

Таблиця 1.3.

Визначення поняття «хореографія»

А.Шевчук	танцювальне мистецтво у цілому, в усіх його видах: національні танці народу своєї країни [українські танці], народні танці різних країн світу, класичний танець, бальні танці, сучасні танці тощо.
	мистецтво створення танців і танцювальних вистав на основі музики, засобами руху, композиції, сценографії тощо.
С.Дункевич	танцювальне мистецтво, у якому завдяки ритмічній зміні систематизованих художньо зумовлених положень людського тіла створюються хореографічні образи.
Волчукова В.М. та ін	1) вид мистецтва, в якому завдяки ритмічній зміні систематизованих художньо зумовлених положень людського тіла створюються танцювальні образи. 2) «запис руху», тобто танець (від грец. Χορεία) та писати (від грец. Γραφή) — мистецтво постановки танцю як послідовності кроків, рухів, фігур для створення найкращого сценічного ефекту . 3. це вид мистецтва, яке властивими йому засобами відтворює життя народу, його побут, культуру, світогляд тощо, вона відбиває процеси, що відбуваються на сучасному етапі розвитку культури
Зозуля К.В.	Мистецтво танцю, передача інформації за допомогою пластичних інтонацій, які передають почуття людини та емоції. Що виражаються через жести, пози, міміку та рухи

Для нас важливим є зауваження дослідника П.Фриз [75, с.538], стосовно того, що: «Кожна хореографічна культура народів світу характеризується певним комплексом рухів і манерою їх виконання».

У своїй науковій праці В.Волчукова та Гун Цзін [19, с.195] наводять таке визначення хореографічної культури : «танцювально-образна модель входження особистості у світ культури» та вказують на її багатокомпонентність.

Учені [71, с.100] вважають, що : «Розуміння хореографічної культури охоплює творчі процеси, окремі події, художні тенденції і діяльність митців, пов'язаних із танцювальним мистецтвом, його художнім оформленням тощо»

та посилаючись на дослідників хореографічної культури підкреслюють те, що: «Поняття «хореографічна культура» ширше за термін «хореографічне мистецтво і хореографія», оскільки деякі форми, стилі танцю нині виходять за межі як загальної характеристики мистецтва загалом, так і хореографії зокрема, бо головним чинником їх є художня форма і принцип» та наводять наступне визначення хореографічної культури: «сукупність, яка пов'язана з танцем: танцювальне мистецтво, наука запису, творчість постановників, наукове осмислення мистецтва танцю, система хореографічної освіти»[49, с.7].

Дослідниці[71, с.101] визначають компоненти хореографічної культури: «процес загальної хореографічної підготовки: розвиток необхідних навичок, умінь і виконавської діяльності творчої особистості жанрами хореографічного мистецтва».

Дуже близьким до попереднього є визначення, яке пропонується науковцями Г.І.Кутузовою та В.І.Дужич-Ніколайчук [48, с.17]: «Хореографічна культура включає в себе весь комплекс, пов'язаний із танцювальним мистецтвом: власне танці, мистецтво танців, наука їх запису, творчість їх постановників, наукові дослідження, система підготовки фахівців. Таким чином, ключовим поняттям у визначенні предметного поля хореографічної культури є танець».

Нашу увагу привертає виділення дослідником П.Фриз [75, с.538] особливості хореографічної культури: «Хореографічна культура як цілісна система художніх смислів (цінностей) з відповідною логікою культурно-історичного процесу, що звернена до людської суб'єктивності, потребує теоретичного дослідження на підставі практичних узагальнень внутрішньої логіки її художньо-естетичного змісту, що постає як палітра зв'язків з іншими видами мистецтва; як виконавська культура і розвиток хореографічних умінь та навичок; як імпровізація форми і інтерпретація художньо-естетичного змісту музично-танцювальних творів, виявлення

специфіки образної мови мистецтва хореографії; як засвоєння знань (спеціальних термінів і понять) та усвідомлення синтезу мистецьких форм».

Як бачимо, хореографія, мистецтво танцю становить основу хореографічної культури. Відтак хореографічна культура передбачає знанієву складову, певні знання. А її формування у підлітків у шкільному хореографічному колективі має спиратися на дидактичні принципи, як керівні положення теорії навчання, які: «відображають специфіку предмета з урахуванням фізіологічних і психологічних особливостей віку дітей. Підкреслюючи це К.Зозуля [37, с.17-19] наводить такі з них (таблиця 4).

Таблиця 1.4.

Дидактичні принципи, що використовуються у навчанні хореографії

Принцип систематичності та послідовності	безперервність, строгість і класична правильність усього процесу навчання. Тільки за умов поступового ускладнення педагогічних завдань можна домогтися міцних знань та умінь, придбати необхідні практичні навички. Реалізується на основних етапах розвитку знань, умінь, навичок.
Принцип наочності	безпосереднє сприйняття. Будь-який рух показується вчителем у закінченому вигляді [як міні-танець] і тільки потім розкладається на складники. Провчивши рух поетапно, його виконують у закінченому вигляді, відпрацьовуючи манеру і стиль виконання. Дитині демонструється не ілюстрація із зображенням танцівників, а живе рух, який він тут же «приміряє» на себе.
Принцип свідомості	передбачає осмислене ставлення до засвоєння техніки виконання, притаманних тому чи іншому виду хореографії, а також до розвитку і вдосконалення необхідних для цього якостей. Свідоме ставлення сприяє більш швидкому й міцному формуванню виконавських якостей і забезпечує найбільш доцільне застосування набутих навичок, знань і умінь у виконавській діяльності хореографа. Важливим елементом принципу свідомості в навчанні є роз'яснення сутності досліджуваних прийомів для здобуття необхідних якостей майстерності та впливу на організм виконавця.
Принцип активності	полягає в тому, що для кожного педагога у своїй роботі важливо вміти розвивати, направляти, активізувати творчий потенціал учня в потрібному напрямку.
Принцип доступності	розуміється у фізіологічному і психологічному аспектах. Будь-який рух має вивчатися в суворій відповідності до вікових анатомічних і психологічних особливостей дітей. Доступність передбачає розучування вправ і рухів методом фіксації окремих положень, етапів руху, фаз, які відпрацьовуються окремо. Складні рухи вимагають додаткових допоміжних вправ, що не застосовуються в професійному навчанні.
Принцип	полягає в тому, щоб у процесі занять забезпечити тверде закріплення

міцності	набутих навичок і стійкість застосування в різноманітних умовах.Основою міцності оволодіння виконавськими навичками є багаторазовість повторення дітьми та поступове ускладнення.
Принцип єдності теорії і практики	містить 2 рівня: перший рівень свідомості, в якому відбувається аналіз взаємозв'язку теорії і практики, під час якого визначаються шляхи практичних завдань. На другому рівні практичного використання реалізовується засвоєння теорії і переломлення у сферу діяльності.

Відтак нами виділено перший компонент хореографічної культури – знанієвий.

Акцентуючи увагу на багатокомпонентності хореографічної культури ми виділяємо її аксіологічний компонент, оскільки існує безпосередній зв'язок хореографічного мистецтва з процесами, які відбуваються в суспільстві, в Україні, особливо у контексті розвитку національної культури, у контексті тих цінностей, які вона транслює.

На сьогодні, як підкреслює П.Фриз [75, с.537]: «Проблема розвитку українського танцю, його лексики постала як проблема збереження не тільки культури нації, а й гуманістичної сутності та духовності». Науковець відзначає, що: «Первинна, вражаюча сила пластики, ритму та образності танцю є головною опорою мистецтва хореографії. Не випадково саме ті образи танцювального мистецтва довговічні, котрі ґрунтуються на таких загальнолюдських почуттях як любов, ненависть, страх, добро і зло, поняття про світле і темне тощо». А саме загальнолюдські почуття, загальнолюдські цінності становлять стрижень загальноєвропейських цінностей. Відтак їх розвиток, при формуванні хореографічної культури підлітків, відповідатиме меті підготовки молодого покоління українців до життєдіяльності за загальноєвропейськими традиціями. У цьому контексті особливої важливості набуває гуманістична система цінностей дітей, яка проявлятиметься у заняттях і дитячому хореографічному колективі.

Формування хореографічної культури підлітків неможливо без бажання, прагнення дітей опанувати мистецтво танцю. Для формування хореографічної культури підлітків набуває важливості вміння дітей ставити

перед собою цілі і їх досягати, що визначає важливість мотиваційно-вольової складової в структурі хореографічної культури. Сучасний етап розвитку хореографічного мистецтва, робота відомих балетмейстерів, виконавців може стати яскравим прикладом прагнення до перемоги і виявлення сили волі.

Сформована хореографічна культура передбачає прагнення дітей до майстерності, що передбачає на підставі цілеспрямованого розвитку хореографічних здібностей вміння правильно та виразно виконувати танцювальні рухи, створювати і доносити до глядача танцювальний образ. Важливою складовою хореографічної культури підлітків, на наше переконання, є також і їхня здатність до імпровізації, прояв творчості, які проявлятимуться як під час занять у хореографічному колективі, так і у конкурсній діяльності, під час виступах на танцювальних фестивалях.

Розуміючи багатокомпонентність хореографічної культури, під кутом зору необхідності її формування у підлітків ми зупинилися на знанієвому, аксіологічному, мотиваційно-вольовому та творчо-діяльнісному компонентах.

1.2. Врахування психологічних особливостей підлітків при формуванні хореографічної культури

Кожний віковий період розвитку дитини має свої особливості, які зумовлюють їх врахування при організації освітньої діяльності. Відповідно, завдання формування хореографічної культури зумовлює нашу увагу до наукових праць учених-психологів.

Зазначимо, що у психологічній науці підлітковий вік визначається різними термінами, а саме «перехідний», «переломний», «критичний», «важкий». Це пов'язано з тими змінами, які відбуваються в особистості на тлі дорослішання. Проте, як підкреслюють науковці [65, с.107]: «Майже завжди ці зміни супроводжуються появою суб'єктивних труднощів, ускладнюється і

його виховання». Означене слугує підтвердженням важливості врахування вікових особливостей підлітків при формуванні хореографічної культури.

З цією метою ми звернулися до наукових праць таких вчених, як Савчин М.В., Василенко Л.П. [65], Кутішенко В. П.[47], Білоус О. В. [6], Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О., Пасєка О. В. [66], Павелків Р.В. [66], Заброцький М.М.[32].

Зазначимо, що у працях вітчизняних науковців, зазначається, що підлітковий вік охоплює період від 11-12 до 14-15 років. Тобто це той віковий проміжок, коли діти навчаються, в середньому, у 5-9 класах загальноосвітньої школи.

У визначенні підліткового віку Організацією Об'єднаних Націй зазначається, що цей вік стрімких фізіологічних, психологічних, соціальних змін, які відбуваються з дитиною, і це саме той період, коли вона потребує як мудрої та виваженої батьківської підтримки, так і свободи в ухваленні рішень та виявленні своїх поглядів та переконань.

Ми вважаємо, що означену підтримку підліткам мають надавати не тільки батьки, а й педагоги. Зокрема це стосуватиметься і педагогів-хореографів. Означене підтверджує доцільність нашої уваги питанню врахування психологічних особливостей підлітків при формуванні хореографічної культури.

Відзначимо, що зміни, які відбуваються в підлітковому віці стосуються усіх аспектів становлення особистості, проявляються у фізичному, інтелектуальному, соціальному, моральному, духовному її розвитку.

Враховуючи те, що підставою для формування хореографічної культури підлітків ми розглядаємо їхню взаємодію з педагогом-хореографом. У процесі занять хореографією необхідно пам'ятати про швидкість і нерівномірність росту і розвитку організму дитини, про прискорення росту організму, що: «досягає для хлопчиків найвищих показників у 13 років і продовжується до 15-17 років. У дівчаток цей процес розпочинається і закінчується на два роки раніше» [32].

А це своєю чергою стає підґрунтям для посилення збудливості дітей і, як наслідок, проявам нервозності, швидка втома, можливі запаморочення, підвищене серцебиття.

Враховуючи те, що заняття хореографією пов'язані з значним фізичним і емоційним навантаженням, маємо врахувати і те, що витримувати сильні і тривалі подразники нервова система підлітків ще не зовсім готова. Як наслідок – можливість появи стану загальмованості або сильного збудження [65].

При формуванні хореографічної культури педагогу-хореографу варто зважити і на зміни в організмі, що відбуваються у зв'язку зі статевим дозріванням. Воно супроводжується: «...появою інтересу до представників протилежної статі, пробудженням нових романтичних почуттів і переживань» [47, с.61]. Варто врахувати і те, що «при цьому може спостерігатися порушення пропорцій тіла. Попри зростання фізичної сили часто втрачається гармонія в рухах та вміння володіти власним тілом. До того ж у підлітків може з'явитися протест проти таких змін зовнішності та формуватися гіпертрофований образ фізичного «Я» [47, с.57]. Це відбувається поряд з тим, що важливості набувають ознаки зовнішньої привабливості [6].

Враховуючи те, що до занять хореографією, переважно, залучаються діти обох статей, варто передбачити суперечливість уваги до осіб протилежної статі. М.Заброцький [32, с.54] акцентує увагу на тому, що зміна взаємин хлопчиків і дівчаток супроводжується виникнення взаємного інтересу, бажанням сподобатися : «як наслідок, розвивається інтерес до власної зовнішності та стурбованість у цьому зв'язку». Разом із тим підкреслюється, що: «Симпатія до особи протилежної статі нерідко демонструється у неадекватній формі (гострій критиці, образах, проявах демонстративної байдужості тощо)» [32, с. 63].

Необхідно взяти до уваги і тимчасові статеві відмінності у розвитку дітей на тлі нерівномірності та значних індивідуальних варіацій темпів розвитку (поява акселерації і ретардації).[6].

Вченими особливо підкреслюється значення для підлітка групи ровесників, прагнення до взаємодії, спілкування з ними. Значущості набуває потреба пошуку свого місця у групі ровесників, у самоствердженні. До того, спілкування стає провідним видом діяльності у підлітковому віці.

У таблиці 5 наведено функції спілкування однолітків підліткового віку, представлені науковцями [66, с.197].

Таблиця 1.5.

Функції спілкування однолітків у підлітковому віці

обмін інформацією, самопізнання;
вдосконалення навичок взаємодії з однолітками;
збагачення емпатійних навичок, здатності розділяти з іншими спільні заняття, інтереси і почуття;
налагодження контактів з протилежною статтю і засвоєння гендерних ролей;
становлення автономності підлітка, його незалежності від дорослих;
здобуття досвіду набуття прийнятного соціального статусу.

При формуванні хореографічної культури підлітків важливістю набуває прагнення порівнювати себе з іншими, на тлі виникнення інтересу до власної особи, намагання надати собі оцінку. Для розвитку самосвідомості у цей час особливого значення набуває формування власного образу саме фізичного «Я». Означене супроводжується порівнянням та оцінюванням себе відповідно ідеалів «жіночності» чи «мужності». Саме зовнішні ознаки впливають на визначення в колі ровесників статусу підлітка.

Підкреслюються особливості мотиваційної сфери і поведінки підлітка, де спостерігаються протилежні прагнення. Від прояву індивідуалізації та емансипації у всіх сферах життя до наслідуванню моді та підпорядкування захопленням, інтересам групи ровесників.

Для нас важливим є і те, що саме у цьому віці діти прагнуть знайти референтну групу, проте відзначається прагнення зайняти в ній високий статус притаманне більшою мірою хлопцям.

У цей віковий період цікавість викликає внутрішній світ інших людей, з'являється здатність до самоаналізу, самооцінки і що особливо важливо – здатність до самовиховання. Підґрунтям цьому є формування особистісної рефлексії. Підкреслюється і те, що у зв'язку з браком досвіду і знань, важко сподіватися на успішне вирішення світоглядних завдань. Відтак цінності набувають поради, співучасть, допомога дорослих.

У роботі хореографа з дітьми варто пам'ятати, що анатомо-фізіологічні зміни організму у підлітковому віці сприяють виникненню почуття дорослості, яке супроводжується потребою у самостійності і прийняття дорослими автономності дитини.

При формуванні хореографічної культури важливо зважити на потребу дітей підліткового віку у самостійності і визнанні її дорослими, яка має досить суперечливий характер, оскільки при цьому підліток чекає від дорослого допомоги і захисту [6].

Педагогу-хореографу варто зважувати на те, що підлітки намагаються, прагнуть долучитися до життєдіяльності дорослих, намагаються не бути гіршими за інших, що слугує підтвердженням наявності у них почуття власної гідності. До того ж діти у цей віковий період прагнуть до визнання власної самостійності та дорослості, поваги до власної особистості, що призводить до намагання розширити власні права і обмежити права дорослого. Все це призводить до проявів різних форм протесту, невиконання розпоряджень, конфліктам, взаємонепорозумінням та труднощам у взаємовідносинах з дорослими.

Працюючи з дітьми підліткового віку приймаємо до уваги те, що суттєві зміни відбуваються у сфері спілкування. Так відзначається прагнення дітей цієї вікової категорії до спілкування на рівних, очікування визнання педагогом їхнього дорослішання. Підкреслюючи це науковці [66,с.191]

ззначають, що: «Попри зовнішню, демонстративну незначимість думки педагога для підлітка, останній надзвичайно чутливий до несправедливості, недовіри вчителя».

Це пояснює те, що наводить у своїй праці [32,с.57]: «Характер спілкування з дорослим істотно впливає на особливості самооцінки підлітків. Так, лише у 8,3% підлітків, які могли довірливо спілкуватися з батьками, неадекватна самооцінка, так чи інакше вони недооцінюють себе. При домінуванні ж регламентованого спілкування неадекватна самооцінка мала місце у 87,9% випадків. Стійка самооцінка формується у 79,1% підлітків, якщо у них є можливість для довірливого спілкування, і лише 25% при регламентованому спілкуванні». Для нас це означає важливість налагодження комфортного спілкування, сприятливих психологічних відносин, що ґрунтуються на основі довіри і взаєморозуміння.

При цьому міжособистісне спілкування з дорослим займає важливе місце в житті підлітка. Варто зважити на те, що на цьому етапі постать дорослого, зокрема педагога-хореографа, може стати зразком для наслідування, якщо він виявляється вправнішим. Підкреслюється і те, що дорослий маж можливість здійснювати вплив на розвиток підлітка, але умовою має стати спільна діяльність. У такому випадку у дорослого є всі шанси стати наставником, приятелем, започаткувати дружні відносини з ним, що ґрунтуються на спільності захоплень та інтересів. Таке ставлення набуває ще більшого значення, якщо врахувати, що саме у процесі спілкування відбувається засвоєння норм як соціальної поведінки, так і моральні норми. А для підлітка надзвичайно важливими є стосунки, що будуються на основі взаємоповаги і рівності.

Звертає на увагу те, що психологи [66, с.192] наголошують на тому, що: «Оптимальним стилем взаємодії вчителя з підлітками є демократичний, що поєднує в собі заохочення підлітків до самостійності, відповідальності та колегіальності і постійний, вимогливий контроль, справедливу оцінку результатів учіння школярів». Ми екстраполюємо означене на заняття

хореографією, оскільки у цьому процесі при формуванні хореографічної культури мають бути створені такі умови, щоб діти підліткового віку мали можливість адекватно реалізовувати себе як особистості, що стає передумовою продуктивного характеру взаємодії з педагогом-хореографом.

При формуванні хореографічної культури підлітків важливим залишається питання їх морально-ціннісних орієнтацій. Це питання є одним з центральних при формуванні культури взагалі, хореографічної культури зокрема. Саме морально-ціннісні орієнтації становлять підґрунтя моральній поведінці особистості. У цьому віці дитина вже спирається не на зовнішні вимоги щодо моральної поведінки, а ті ідеали, норми, цілі які є її власними.

Сформовані раніше цінності підлягають перегляду, відбувається формування нових цінностей під впливом тих, які панують у групі.

Підґрунтям для моральної саморегуляції стає розвиток моральної свідомості і самосвідомості.

Варто зважити і на те, що у цей віковий період розвитку дитини розвивається її мотиваційна сфера, показником якої стають інтереси, які, своєю чергою, відображають розвиток пізнавальних потреб. Науковці відзначають підлітковий вік як: «сензитивний для розвитку потреб, спрямованості, оформлення ідеалів» [47, с.52]. Якщо прослідкувати такий ланцюжок, то в такий спосіб забезпечується спрямованість особистості, усвідомлюються цілі діяльності, що спонукає до знайомства з новими фактами дійсності. А це буде запорукою інтелектуальної та емоційної активності особистості.

Безпосередній зв'язок формування хореографічної культури з набуттям хореографічної освіти спонукає до розгляду особливостей інтелектуального розвитку підлітків.

Науковці [32, с.57] вказують на те, що: «Підліток вже взмозі самостійно організовувати свою увагу, пам'ять, мислення, уяву, певною мірою регулювати власні емоційно-вольові процеси тощо».

У таблиці бпредставлено особливості психічних пізнавальних процесів дітей підліткового віку за М.Заброцьким [32, с.57].

Таблиця 1.6

Особливості психічних пізнавальних процесів дітей підліткового віку [за М.Заброцьким]

Увага	<p>Розвиток у зв'язку з формуванням умінь вчитись і працювати, стаючи водночас одним з їх компонентів. Виробляється вміння свідомо спрямовувати увагу на певні об'єкти, тривалий час на них зосереджуватись, переборювати відволікання, переключати увагу на нові завдання та розподіляти її, внаслідок чого формуються довільні форми уваги.</p> <p>Зростання обсягу уваги, її концентрація та стійкість.</p> <p>Труднощі – утруднення керуванням увагою в умовах підвищених вимог до себе, що зумовлено певною імпульсивністю, властиву віку.</p> <p>Зростання можливості зосереджуватись на об'єктах, що дані не тільки наочно, але й уявно, в думках.</p> <p>Вдосконалення вміння розподіляти і переключати увагу, зростають елементи самоконтролю та саморегуляції.</p>
Відчуття, сприймання	<p>Відчуття стають тонкішими і диференційованішими, сприймання – змістовнішим. Означене призводить до трансформації процесі відчуття та сприймання у цілеспрямовані сенсорні та перцептивні дії.</p> <p>Інтелектуалізація процесі сприймання є необхідною умовою успішного освоєння будь-якого навчального матеріалу.</p> <p>У перцептивній діяльності дедалі більше місце займає саморегуляція, яка тісно пов'язана з мотивацією.</p> <p>Сприймання стає більш планомірним і послідовним. Систематичнішими стають спостереження, включаючи такі розумові операції, як зіставлення, порівняння, узагальнення і класифікація об'єктів.</p>
Пам'ять.	<p>Зростання обсягу і за рахунок логічного осмислення матеріалу. Поступова організованість, регульованість і керованість пам'яті. Формування смислової логічної пам'яті.</p>
Мислення	<p>Розвиток абстрактного мислення, формування понятійного мислення. З'являється здатність будувати логічні міркування на основі висунутих гіпотез [гіпотетично-дедуктивні судження]. Розвиток здатності до розумових експериментів, розв'язанні задач на основі певних припущень, здійснювати аналіз дійсності. Процес мислення набуває рефлексивності. Формування самосійного, творчого мислення.</p>
Уява	<p>Розширення змісту, способів утворення образів завдяки мовленню. Зростання вимогливості до утворень уяви, поява здатності до мрії.</p>
Мовлення	<p>Активний розвиток мовлення як засобу спілкування. Розвиток чутливості до художнього слова. Збагачення словникового багатства. Формування здатності адекватно висловлювати абстрактні думки.</p>

Вважаємо важливим охарактеризувати емоційно-вольової сфери, становлення емоційно-вольової регуляції особистості в підлітковий період розвитку, які варто враховувати педагогу-хореографу.

Вчені [66] описують особливості емоційної сфери наступним чином: «для підлітків характерна легка збудливість, різкі зміни переживань та настрою, причому без особливо значимих причин. Перепади емоційних переживань можуть бути швидкими, радикально протилежними і навіть поєднувати амбівалентні емоції чи почуття. Представники даного вікового періоду є дуже чутливими у ставленні інших до себе, водночас здатними до сильних емоційних прив'язаностей та самопожертви. Так званий підлітковий комплекс емоційності поєднує в собі сентиментальність і вражаючу байдужість...».

За словами М.Заброцького [32, с.61] характерними для цього віку є: емоційна нестабільність та імпульсивність поведінки; замкнутість, яка зумовлені відчуттям, що їх не зрозуміють; залежність від того, що про тебе говорять; прагнення заслужити схвальний відгук; страх показати своє незнання.

Стосовно стану розвитку волі у підлітковому віці, науковець [32, с.62] акцентує увагу на тому, що у дітей з'являється можливість поставити перед собою мету та спланувати її досягнення. Стверджується, що : « недостатність волі полягає передусім у тому, що, проявляючи величезну наполегливість в одному виді діяльності, підлітки можуть не виявляти її в інших видах». Означене актуалізує важливість визначення значущої мети, яка і вирішує проблему волі.

Для формування хореографічної культури підлітків важливим є і те, що у них з'являється здатність до стійких естетичних почуттів, які виникають внаслідок систематичного виховання. Позитивним є і те, що : «їхні інтереси набувають більшої цілеспрямованості та глибини, а ідеали набувають синтетичного характеру, базуючись на уявленні про людей, які їм імпонують. Ідеали стають взірцем для наслідування, правилом, згідно з яким намагаються діяти підлітки».

Розглянуте обумовлює необхідність врахування психологічних особливостей розвитку дітей підліткового віку в діяльності педагога-

хореографа. Значною мірою врахування означених особливостей потенційно сприятиме успішному вирішенню завдання формування хореографічної культури підлітків.

1.3. Становлення хореографічної культури та її сучасний стан

Мистецтво танцю відіграє надзвичайно важливу роль в культурі людства і має досить значний вплив на суспільство в цілому, сприяючи розвитку та збереженню культурних та мистецьких цінностей. З давніх-давен воно було і є однією з найважливіших форм вираження людських почуттів, емоцій та ідей. Крізь призму танцю, митець може висловлювати радість і смуток, кохання і ревності, гнів та співчуття, - усі почуття, що спільно створюють специфічну мову комунікації – мову танцю.

Як зазначає Є.В. Зайцев: «Виникнення танцю як виду мистецтва в його сучасному розумінні вчені пов'язують з певним етапом генетичної, культурної еволюції людства. З цієї точки зору мистецтво танцю охоплює широке поняття «хореографічна культура», яке розглядається як невід'ємна складова цілісного організму культури, залежного від часу, звичок й уявлень конкретної епохи.» [33, с. 8].

Танцювальне мистецтво було, є і буде важливою частиною культурної спадщини різних національних та етнічних груп. Воно допомагає зберігати і передавати традиції, обряди, історію та культурні цінності через покоління.

Науковець О.А. Жиров підкреслює, що: «Найбільшим надбанням кожного народу є його духовна культура. Історія культури органічно пов'язана з історією народу, його звичаями, традиціями й обрядами, які в сукупності становлять культурну спадщину нації. Кожне покоління робить свій неповторний унесок у розвиток національної культури. Спадщина народу містить цінні ідеї і досвід виховання. Саме тому з давніх часів важливим виховним засобом вважалася народна творчість, складовою частиною якої є український народний танець. У танцях відтворюється все багатство народного життя, проявляються етика, мораль, норми

взаємовідносин у поведінці, зміни, що відбуваються у суспільних устроях життя, рівень загальної культури суспільства.»[31, с.467].

Давні традиції хореографічного мистецтва відзначаються багатством і різноманітністю, вони існують у культурах різних частин світу. Танець з давніх-давен був важливою частиною релігійних, обрядових, соціальних і розважальних подій.

Л. П. Косаківська стверджує: «Прадавніми синкретичними формами народної культури, у яких в органічному синтезі виступають мелодія, поетичний текст, ігрові елементи і танець є хороводи [танки]. Як ритуали зустрічі весни, поширені на всій території України, весняні хороводи розпочинались від свята Благовіщення і закінчувались після Великодня (Пасхи). Знакове свято весняного календарного циклу – Великдень, – акумулювало багатий репертуар традиційних парубочих, дівочих та дитячих великодніх ігор і танків, що супроводжувалися перевтіленням виконавців у певний образ і змаганнями танцювальних вмінь.»[42, с.49].

Мистецтво танцю відіграє важливу роль у розвитку культурної різноманітності, творчості, виразності протягом тисячоліть, воно збагачує наше життя і надає можливість виразити себе через мистецтво руху.

Танцювальне мистецтво і в сучасному світі відіграє різносторонню важливу роль в різних аспектах життя. Танці сприяють соціальній взаємодії і об'єднують людей, що дуже важливо для підлітків. Вони можуть бути об'єднані спільним дозвіллям, інтерактивними заняттями та засобами комунікації між різними культурами і спільнотами.

«Серед різноманітних засобів впливу на людину одне з провідних місць займає мистецтво, яке володіє потужними факторами формування всебічно розвиненої особистості, її емоційно-почуттєвої сфери, моральних якостей, психічні процесів. Важливим чинником духовного розвитку, естетичної та загальної культури особистості є хореографічне виховання. Саме воно здатне забезпечити прагнення особистості до духовного зростання, встановити контакти між внутрішнім та зовнішнім станом людини активізувати її творчу

уяву та емоційні реакції через мову танцю, яка є основою вираження почуттів.»[26, с.39].

Танець сприяє фізичному розвитку підлітків та підтримує їх здоров'я. Він вимагає силового навантаження, гнучкості та координації рухів, що робить його корисним для фізичної активності та здоров'я людини.

Танцювальні заняття можуть бути використані як форма терапії для поліпшення фізичного та психологічного здоров'я підлітків, така терапія допомагає подолати стрес, депресію і психологічні травми, які такі поширені у наш час, особливо через події, що відбуваються в світі та країні в останні 3-4 роки: COVID-19, а також російське воєнне вторгнення в Україну.

У зв'язку із процесами глобалізації та інформатизації, хореографічне мистецтво набуло надзвичайної популярності, особливо серед підлітків. Це пов'язано із тим, що глобалізація дозволяє відкривати для себе різноманітні стилі та культури через ЗМІ та онлайн-ресурси. З'явилася можливість вивчати не лише класичні стилі танцю, а й сучасні танцювальні тренди з усього світу. Вона сприяє обміну танцювальними ідеями та стилями між різними країнами і культурами, що розширює горизонти для підлітків. Завдяки глобалізації підлітки можуть спостерігати та брати участь у міжнародних танцювальних конкурсах, фестивалях, шоу, де вони мають можливість представити свої навички і зустрітися з колегами-танцюристами з інших та країн.

«Кожна історична доба диктує власні цінності та завдання і саме вони знаходять відгук в культурі та мистецтві певного періоду. Глобалізація – поширення в локальних культурах єдиних культурних символів, цінностей та практик, що зумовлено транснаціоналізацією економічної взаємодії та безпрецедентним рівнем розвитку технічного прогресу, розширенням можливостей інформаційних технологій та комунікаційних засобів зв'язку – наразі є актуальним контекстом розвитку хореографічної культури.»[5, с.8].

Завдяки активній інформатизації підлітки можуть об'єднуватися в онлайн-спільнотах і обмінюватися власними танцювальними досягненнями,

відео та ідеями через соціальні мережі. Також існує безліч спеціальних танцювальних ігор та додатків, які дозволяють підліткам не тільки розважитися, але й зацікавитися хореографічними заняттями та вивченням нових рухів та кроків, а також пізнавати культури народів світ у різних застосунках.

Науковець Д.І. Шариков вважає, що: «Окремі новітні форми, стилі танцю сьогодення синтезуються та інтегруються з масово-популярним молодіжним середовищем (соціальні, вуличні і клубні танці, танцювальний перформанс); спортом (спортивно-акробатичний, спортивно-бальний танець, танцювально-спортивна аеробіка і фітнес); психологією і медициною (хореотерапія, імпровізація звільнення, контактна імпровізація)» [80, с.23].

Внаслідок того, що вищевказані стилі та форми танцю мають хореографічну основу та елементи танцювальних форм, вони поступово перетворюються в нові форми у хореографічній культурі, які через невинні соціокультурні ходи знаходяться у безперервному русі, об'єднанні та синтезі з іншими сферами суспільства.

«Хореографічний вид – це структурна одиниця в хореографічній культурі і мистецтві, сукупність танцювальних технік і методів, зображально-виражальних засобів, формально технічних чинників, естетичної репрезентації. Хореографічними видами є народна, класична, бальна, сучасна хореографія.»[80 ,с.26].

Класична хореографія – є фундаментом всієї хореографії. Це система рухів, яка створена для того, щоб створити дисципліноване, гнучке та красиве тіло, яке класичний танець перетворить в прекрасний інструмент, який буде повністю підкорятися танцюристові.

Народна хореографія – це в першу чергу фольклорний танець, який живе у своєму природному оточенні і наповнений сакраментальними для певної місцевості рухами, ритмами, мелодикою, костюмами, тощо.

Бальна хореографія – це найпоширеніша варіація парних танців, що є дуже вдалим поєднанням мистецтва та спорту.

Сучасна хореографія – це новий вид хореографічного мистецтва, який виник під враженням соціально-політичних, філософських, стилістичних, технологічних впливів культури ХХ ст.. Вона виявила в хореографії потребу в імпровізації та індивідуальності.

Хореографічний тип – це структурна одиниця в хореографічній культурі, яка базується за історичними принципами й ознакою. [80 ,с.28.].

До хореографічних типів можна віднести такі:

- 1) Первісний танець – науковець Д.І. Шариков підкреслює: «Первісний танець як компонент структури художньої творчості відображав ідеологічні уявлення, які склалися серед первісних людей. Розподіл і характер суспільної праці серед чоловіків і жінок наклав свій відбиток і на художню творчість первісного суспільства.» [79 , с.10].

До первісних танців ми відносимо тотемні, обрядові та побутові танці.

Обрядові танці, ті, що показували певну обрядову дію. Вони розподілялися на чоловічі та жіночі.

Німецький дослідник танців К. Закс (1933) писав, що чоловічі танці були основані на енергійних рухах вгору, в той час як у жіночих танцях виразно про сліджується тяжіння до землі, правда пояснював він цю різницю екстравертованим характером чоловічої натури та інтровертованим характером жіночої.» [61, с. 181].

«Розглядаючи другий напрям розвитку первісних танців, а саме побутовий, можна позначити його відмінність від ритуального танцю, а саме: якщо ритуальні танці залежали від визначеної системи правил, де використовувались канонізовані ритми, пози та рухи, то побутові танці вирізнялись більшою імпровізацією, хоча також мали деякі чітко визначені правила.» [61, с. 181].

2) Давньосхідні танці – це танці, що створювалися в період розквіту країн Сходу.

Б.М. Гончар вважає, що: «Історію Давнього Світу, час, коли танцювальне мистецтво мало змогу проявити себе професійно, можна

умовно поділити на два етапи: 100 р. до н.е. – 1000 р. до н.е. (доба розквіту давніх держав – Давній Єгипет, Давня Месопотамія, Давній Китай Давня Індія); 1000 р. до н.е. – 200 р. до н.е. (доба пізньої давнини – Ізраїль, Фінікія, Ассирія, Вавилон, Давня Індія, Давній Китай, Давня Персія)» [23, с. 21].

3) Античний танець - це стиль танцю, що розвивався в Давній Греції та Римі у період з V століття до нашої ери до III століття нашої ери. Цей стиль танцю використовувався як частина культурної та релігійної практики, а також виступав на сценах театрів. Цей хореографічний тип поділявся на: «Танець Стародавньої Еллади (Греції)» та «Танець Стародавнього Риму».

Античний танець мав великий культурний вплив на наступні епохи танцю, зокрема на класичний балет та став важливою частиною європейської танцювальної традиції. Сьогодні античний танець став об'єктом вивчення та відродження в різних культурних проектах та танцювальних школах.

4) Середньовічний танець - це форма танцю, що розвивалася в Європі у період зближення V та XV століть. У середньовічному танці були сильно відображені соціальні та культурні аспекти життя того часу.

В своїй науковій роботі Л.М.Цветкова дослідила, що: «До характерних ознак цього періоду, на нашу думку, потрібно додати придворні танці, формування яких відбувається під впливом танцювального мистецтва попередніх епох саме в культурі Високого Середньовіччя, здійснюється динамічне розгортання їхніх структурних елементів, складається хореографічний текст із власною поетикою. Головним виражально-зображальним засобом танцювального мистецтва та дієвим чинником формування художньої мови танцю є тіло людини, що докорінно відрізняє цей вид мистецтва від інших. Основними елементами танцювальної мови стають відповідним чином організовані і структуровані ритмо-пластичні тілесні рухи, жести, положення й пластика людського тіла.» [77, с. 15].

«В історії хореографічного мистецтва придворні танці відносять до соціально-побутових (чи історико-побутових), що зароджувалися в народному середовищі і сягають корінням, як доводять дослідники,

фольклорних танцювальних традицій. Відмінністю у звичаях, нормах моралі аристократії пояснюється тим, що під час трансформації народного танцю у придворний змінюється склад і темп рухів. Стилїстика виконання цих танців полягала в орієнтації на вишуканість, шляхетність, а народних – на енергійність виконання.»[77, с. 16].

Загалом, середньовічний танець відображає соціальні та культурні аспекти життя того часу та залишається важливою частиною історії танцю.

5) Академічний танець - зародився в Добу Ренесансу, яка мала за основу ідеали гуманізму та орієнтувалася на відродження традицій Античності.

«Танець Ренесансу спирався на народну творчість. Обидві ці тенденції були істотні для балету, який у добу Відродження тільки починав зароджуватися. Елементи балету виникли в Італії в синтетичних видовищах (спів, драматургія, музика, танець), що супроводжували свята – ходи, маскаради, карнавали. В Італії, а пізніше у Франції, Англії та інших країнах, такі видовища влаштовувалися при королівських дворах. Вони містили традиційні побутові танці і виконувались аматорами, однак згодом організація таких вистав набула професійного характеру.»[81, с. 1].

Академічний, тобто неперевершений, ідеальний, а академічний танець характеризується високою технікою виконання рухів та естетичністю. Танцюристи академічного танцю мають сильну фізичну підготовку та можуть виконувати складні технічні елементи, такі як стрибки, піднімання та повороти. Виконання танцю в академічному стилі часто включає синхронність та взаємодію між танцюристами. У своїй суті академічний танець є мистецтвом, яке поєднує в собі естетичні та технічні аспекти, та є важливою складовою сучасної танцювальної культури.

б) Сучасний танець - це широке поняття, що охоплює багато різних стилів танцю, які розвиваються в сучасному світі.

«Основи нового танцю, відомого нині як сучасний танець, були закладені в XIX ст. – на думку дослідників, його виникнення було зумовлено

сприятливою політичною, економічною та культурною ситуацією країн Європи, що активно розвивалися.»[83, с. 34].

Бігус О.О. визначає: «Сучасний танець створюється шляхом поєднання елементів класичного балету, сучасного танцю з іншими «словниками рухів», які ми можемо перевести як елемент, що прийшли з інших танцювальних технік.» [4, с. 191].

«Сучасний танець шукає шляхи художньої та творчої ідентичності як основної мети, даючи змогу іншим художнім аспектам розвиватися з цієї унікальності. Він поєднує вплив рухів контркультур та постмодернізму, різноманітних досліджень рухів та одиничних моделей тіла, генеруючі новаторські техніки та рішення і руйнуючи традиційні моделі.» [4, с.192].

У сучасному танці також важливою є індивідуальність танцюриста та його артистична віддача, тому що кожен танцівник має свій унікальний стиль та власний підхід до танцю. Сучасний танець може бути як сольним, так і груповим, і використовується як на театральних сценах, так і на вулицях та в клубах. У сучасному світі сучасний танець постійно розвивається, експериментує та еволюціонує, тому що танцюристи намагаються створювати нові рухи та техніки, щоб передати свої ідеї та відчуття через танець.

РОЗДІЛ II

ДІАГНОСТИКА СФОРМОВАНOSTІ ХОРЕОГРАФІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ПІДЛІТКІВ

2.1. Критерії, показники та рівні хореографічної культури підлітків

Наше наукове дослідження з розглянутої проблеми вийшли на новий етап, спираючись на теоретичні основи, закладені на попередньому етапі. Цей етап представляє собою діагностику сформованості хореографічної культури підлітків у шкільному хореографічному колективі.

У попередньому розділі під час визначення структури художньої культури ми визначили, що на думку вчених А.Ускової та Л.Червонської [71], С. Легкої [49], Г.Кутузової та В.Дужич-Ніколайчук [48] та інших, визначення критеріїв, згідно з якими буде оцінюватися підсумок освіти та виховання, потрібно розпочинати саме з виділення структурних компонентів хореографічної культури, які будуть основою для аргументованого та об'єктивного визначення критеріїв, показників та рівнів сформованості хореографічної культури у підлітків, які займаються у шкільному хореографічному колективі. Здійснене нами узагальнення психолого-педагогічної літератури дозволило визначити структуру хореографічної культури підлітків. А це – важливий етап дослідження, що сприятиме розумінню цієї культури та її подальшого розвитку.

Нами визначено такі компоненти хореографічної культури підлітків: знанієвий, аксіологічний, мотиваційно-вольовий та творчо-діяльнісний, які є у нерозривному взаємозв'язку між собою та водночас є відповідними критеріями.

Як зазначено у «Педагогічному словнику професійної освіти», - під поняттям «критерій» розуміється засіб міркування, ознака, на основі якої проводиться визначення або класифікація чого-небудь, мірило оцінки.

Також науковець С. Гончаренко характеризує поняття «критерій» як «ознаку, на основі якої здійснюється оцінка будь чого, мірило» [25, с.245].

Отже, ми можемо зробити висновок, що критерій – неупереджена риса, на основі якої оцінюється ступінь здобуття певної цілі, кількісна міра певних явищ. В свою чергу поняття «показник» дещо вужче за своїм обсягом, воно є складовою частиною поняття «критерій».

Процес встановлення стандартів для оцінки явищ, дій чи діяльності, зокрема їх формалізації, називається розробкою критеріїв. Цей процес є невід'ємним у визначенні рівнів ефективності навчально-виховної діяльності підлітків шкільного хореографічного колективу.

Розробка критеріїв для оцінки структури художньої культури, складовою якої є хореографічна, може бути корисним інструментом для аналізу та оцінки цього складного явища. Ці критерії будуть відображати роль та важливість компонентів у структурі хореографічної культури, а розробка таких критеріїв допоможе нам краще розуміти та аналізувати хореографічну культуру та її складові.

Кожен критерій характеризується показниками, які визначають рівень досягнення, який класифікується як високий, середній або низький.

Змістом *знанієвого критерію* є рівень засвоєних знань, які мають бути засвоєні підлітками з різних аспектів хореографії та танцю, а також суміжних областей. Цей критерій надзвичайно важливий для розвитку підлітків, які займаються хореографією, адже допомагає краще розуміти, аналізувати і розвивати власні навички. Сюди ми можемо віднести знання з:

- історії хореографії: загальні історичні відомості про розвиток танцю в різних епохах і культурах, що дасть розуміння еволюції різних танцювальних стилів і жанрів;
- жанрової та стильової теорії: обізнаність в різних

хореографічних жанрах та стилях.

- культурної та міжкультурної освіти: усвідомлення культурної спадщини різних народів і націй, оскільки багато танцювальних стилів мають коріння в різних культурних традиціях.

Знанієвий компонент теоретичних знань є необхідним для розвитку хореографічної культури підлітків у шкільному хореографічному колективі, оскільки він допомагає вихованцям бути більш обізнаними та виразними у своїй роботі.

Аксіологічний критерій передбачає визнання цінностей та етичних принципів, які впливають на створення та сприйняття танцю, а також формування гуманістичних цінностей в хореографічній культурі, підкреслення гідності та цінності людської особистості, особливо серед підлітків. Сюди ми можемо віднести:

- наявність гуманістичних цінностей, які мають стати підґрунтям того, що: підлітки в хореографічному колективі навчаються дружити, поважати, співчувати та допомагати один одному. Також гуманізм у хореографії розвиває повагу до особистості, підтримує індивідуальність кожного виконавця, що передбачає уникнення дискримінації та нерівності серед підлітків, підкреслює важливість передачі емоцій та почуттів через танець.

- естетичні цінності: в теорії хореографії дуже важливо розуміти та ділитися естетичними цінностями, такими як гармонія, краса і виразність. Ці цінності визначають як танець сприймається як мистецтво та що вважається естетично виразним.

- етичні цінності: знання етичних принципів і стандартів має важливе значення для підлітків. Вони повинні дотримуватися норм та вести себе відповідно під час виступів та під час взаємодії з ровесниками та глядачами.

Наявність у підлітків відповідних, поглядів стає передумовою взаємин у шкільному хореографічному колективі, ставлення дітей до занять,

можливості отримувати естетичне задоволення. А це, своєю чергою, допомагає педагогу-хореографу створювати танці з урахуванням цінностей та ідеалів, які вони хочуть висловити для глядача, а також підкреслює важливість мистецтва танцю як засіб виховання з точки зору етикету. Дуже важливо навчити підлітків дотримуватися ввічливості та культури, під час танцю також. Наприклад, у парних танцях, де приймають участь юнаки і дівчата слід звертати увагу на взаємоповагу, комунікацію, зовнішній вигляд та манери. Головна мета танцю в цьому випадку – задоволення та розвага, а також танець це чудовий спосіб відпочити і весело провести час разом з друзями.

Також дотримання етичних цінностей вихованцями шкільного хореографічного колективу сприяє створенню позитивної, дружньої та продуктивної атмосфери в колективі.

Мотиваційно-вольовий критерій виміру хореографічної культури підлітків визначає важливу роль мотивації та вольових якостей у розвитку та успіху вихованців шкільного хореографічного колективу. Цей критерій вказує на розвиток у підлітків міцної мотивації, дисципліни та самоконтролю в процесі навчання та виступів. До основних аспектів мотиваційно-вольового критерію хореографічної культури можемо віднести:

Мотивацію до досягнень: мотивація грає ключову роль у формуванні хореографічної культури. Виконавці повинні мати сильне бажання вдосконалювати власні навички, розвивати свій потенціал та досягати високих результатів у виступах.

Досягнення можуть бути підтримані різними мотивами, залежно від особистих цілей та цінностей, наприклад: саморозвиток, самореалізація, здоров'я, конкуренція, визнання, інтелектуальна цікавість, командний дух...

Як зазначає В. В. Співак: «Мотивація – це сукупність внутрішніх і зовнішніх рушійних сил, які спонукають людину до діяльності, визначають поведінку, форми діяльності, надають цій діяльності спрямованості, орієнтованої на досягнення особистих цілей і цілей організації.» [67, с.178].

Мотиваційно-вольовий критерій передбачає:

- силу волі: Вольові якості, такі як наполегливість, рішучість а самоконтроль допомагають підліткам долати труднощі, відшліфувати техніку виконання і виступати навіть у стресових ситуаціях.

- цілеспрямованість: підлітки повинні розуміти конкретні цілі і завдання, які ставить перед ними викладач, і витратити зусилля на їх досягнення.

Н.П. Касіч у своїх дослідженнях визначила, що: «Шляхом дослідження з'ясовано, що вперше дав визначення характеру як якості волі І. Кант. На його думку, людина зобов'язується дотримуватися певних практичних принципів та переконань, що пропонуються їй власним розумом. Продовжив ідеї І. Канта у своїх роботах відомий педагог П. Лесгафт, згідно з яким характер, тобто цілеспрямованість – це прояв волі, заснований на істинах, з'ясованих і твердо встановлених розумом, знаннями людини.»[39,с.264].

Вчений М.А. Кузнецов підкреслює, що: «У підлітковий період зникає навіюваність, зміцнюється сила волі і самовладання. Підліток стає більшою мірою здатним долати труднощі, виявляти рішучість і наполегливість. Найхарактернішими рисами вольової поведінки підлітка є самостійність та ініціативність» [43, с.119].

- робота в команді: здатність співпрацювати з іншими учасниками колективу також є важливою для здобуття успіху колективу, вона потрібна і для подолання конфліктів та вирішення проблем в колективі. Також вона допомагає створити яскраві виступи, вдосконалити техніку та виразність, а також розвивати навички співпраці, міжособистісних відносин та взаємодопомоги. Вміння працювати в команді – це важливе вміння для сучасних підлітків, яке сприяє розвитку їх соціальних та міжособистісних навичок, а також підготовці до майбутньої кар'єри.

- самодисципліну: для досягнення високого рівня майстерності у хореографії потрібна велика самодисципліна. Вона є важливою для досягнення високих результатів у хореографії та розвитку як танцюриста.

Вихованці-підлітки мають дотримуватися розкладу тренувань. Контролювати своє фізичне та психологічне становище, а також дотримуватися правил харчування.

- самовдосконалення: хореографічна культура включає в себе постійне самовдосконалення та вдосконалення навичок, а це вимагає внутрішньої мотивації і готовності працювати над собою. Сучасним підліткам належить жити і працювати в суспільстві стрімких техніко-технологічних змін, які спонукають до постійного саморозвитку, самовдосконалення та самоосвіти. Введення мотиваційно-вольового критерію в якості складової хореографічної культури зумовлюється важливістю внутрішньої сили і спрямованістю на результат підлітків у роботі шкільного хореографічного колективу, що сприяє досягненню високого рівня хореографічної майстерності та виступів.

Творчо - діяльнісний критерій хореографічної культури у підлітків характеризує важливий аспект розвитку їхньої хореографічної освіти та вмінь. Він відображає здатність вихованців не тільки виконувати готові хореографічні рухи, а й створювати власні танцювальні номери, перфоманси, брати участь у батлах та конкурсах, проявляти себе у позакласній роботі у школі, а також брати участь у процесах, пов'язаних із хореографією. Основні характеристики творчо-діялісного критерію хореографічної культури для підлітків включають:

- самовираження: цей критерій допомагає підліткам висловлювати власні почуття, думки, емоції через танець. Підлітки можуть проявляти свою творчість на тренуваннях, а також пропонувати власні ідеї педагогу і навіть створювати власні танцювальні номери, що відображають їх індивідуальність та становлення особистості.

- участь у танцювальних проектах та конкурсах: підлітки можуть брати участь у різних танцювальних проектах, талант-шоу, конкурсах та фестивалях, де продемонструють свої таланти.

- самостійність та прояви ініціативи: підлітки можуть проявляти

самостійність та ініціативу у виборі проектів, конкурсів, розробці ідей та організації тренувань.

Творчо-діяльнісний критерій визначає наскільки підлітки готові до творчого самовираження та якою мірою у них розвинені творчі навички в галузі хореографії.

Таким чином, зважаючи на аналіз психолого-педагогічної літератури та з метою діагностики стану сформованості хореографічної культури у підлітків у шкільному хореографічному колективі В узагальненому вигляді нами представлено критерії, їх показники та рівні(таблиця 1).

Таблиця 2.1.

Критерії, показники і рівні хореографічної культури підлітків

Критерій	Показники	Рівні сформованості хореографічної культури підлітків		
		Високий	Середній	Низький
Знанієвий	1.Рівень знань з історії хореографії. 2. Рівень знань з жанрової та стильової теорії. 3.Рівень знань з культурної та міжкультурної освіти.	1. Яскраво виражені знання з історії хореографії. 2. Яскраво виражені знання з жанрової та стильової теорії. 3. Яскраво виражені знання з культурної та міжкультурної освіти.	1. Часткові знання з історії хореографії. 2. Виражені знання з жанрової та стильової теорії. 3.Виражені знання з культурної та міжкультурної освіти.	1. Слабо виражені знання з історії хореографії. 2. Слабо виражені знання з жанрової та стильової теорії. 3.Слабо виражені знання з культурної та міжкультурної освіти.
Аксіологічний	1.Усвідомлення цінностей гуманізму. 2. Усвідомлення естетичних цінностей. 3.Усвідомлення етичних цінностей.	1.Добре усвідомлені цінності гуманізму. 2. Добре усвідомлені естетичні цінності. 3. Добре усвідомлені етичні цінності.	1.Ситуативно усвідомлені цінності гуманізму. 2.Ситуативно усвідомлені естетичні цінності. 3. Ситуативно усвідомлені етичні цінності.	1.Не сформовані цінності гуманізму. 2.Не сформовані естетичні цінності. 3.Не сформовані етичні цінності.
Мотиваційно-вольовий	1.Мотивація до досягнень 2. Уміння працювати в команді.	1.Прояви мотивації до досягнень у командній роботі. 2.Присутні прояви здатності	1. Прояви мотивації до досягнень. 2.Прояви здатності до командної роботи.	1. Відсутні прояви мотивації до досягнень. 2.Відсутні прояви здатності до командної роботи

	3. Самовдосконалення та самодисципліна.	працювати в команді. 3. Активні прояви самовдосконалення та самодисципліни.	3. Нестійкі прояви самовдосконалення та самодисципліни.	3. Відсутні прояви самовдосконалення та самодисципліни.
Творчо - діяльнісний критерій	1. Виявлення творчого підходу та самовираження у навчанні. 2. Включення в хореографічне середовище засобами участі в танцювальній діяльності. 3. Спільна творча діяльність.	1. Активне виявлення творчого підходу та самовираження у навчанні. 2. Активне включення в хореографічне середовище засобами участі в танцювальній діяльності. 3. Активна спільна творча діяльність.	1. Виявлення творчого підходу та самовираження у навчанні. 2. Включення в хореографічне середовище засобами участі в танцювальній діяльності. 3. Прагнення до спільної творчої діяльності.	1. Відсутнє виявлення творчого підходу та самовираження у навчанні. 3. Відсутнє включення в хореографічне середовище засобами участі в танцювальній діяльності. 3. Відсутня спільна творча діяльність.

З огляду на розроблені критерії та їх показники нами обґрунтовані та схарактеризовані три рівні визначення хореографічної культури підлітків:

Високий рівень визначення хореографічної культури має підліток, який має яскраво виражені знання з історії хореографії, музики, жанрової та стильової теорії хореографії, культурної та міжкультурної освіти. Добре усвідомив принципи гуманізму, естетичні, етичні та ідеологічні принципи. Має активну мотивацію до досягнень, активно проявляє силу волі, цілеспрямованість та роботу у команді. У своїй діяльності активно проявляє творчий підхід та самовираження, включається в хореографічне середовище, засобами участі у танцювальній діяльності, завзято долучається до спільної творчої діяльності.

Середнім рівнем визначення хореографічної культури характеризується підліток, який має деякі знання з історії хореографії, музики, жанрової та стильової теорії хореографії, культурної та міжкультурної освіти. Ситуативно проявляє принципи гуманізму, естетичні, етичні та ідеологічні принципи. Проявляє посередню мотивацію до досягнень, активно проявляє силу волі, цілеспрямованість та роботу у команді. Під час своєї діяльності виявляє

творчий підхід та самовираження, включається в хореографічне середовище засобами участі в танцювальній діяльності. Прагне до спільної творчої діяльності.

Низький рівень визначення хореографічної культури має підліток, у якого слабо виражені знання з історії хореографії, музики, жанрової та стильової теорії хореографії, культурної та міжкультурної освіти, абсолютно не сформовані принципи гуманізму, естетичні, етичні та ідеологічні принципи. Не має мотивації до досягнень, не проявляє силу волі, цілеспрямованість та роботу у команді. У його діяльності відсутні прояви самовираження та творчого підходу, включення в хореографічне середовище, засобами участі у танцювальній діяльності, долучення до спільної творчої діяльності.

Таким чином, у цьому підрозділі на основі аналізу психолого-педагогічної літератури була визначена структура визначення хореографічної культури підлітків в хореографічному колективі, обґрунтовані та описані критерії, показники та рівні сформованості хореографічної культури підлітків. З'ясовані показники, що відзеркалюють як неповні, так і системоутворювальні компоненти, що певним чином виявляються у рівнях хореографічної культури підлітків. Визначені критерії можуть бути використані для розробки системи оцінки хореографічної культури підлітків у шкільних хореографічних колективах. За ними можна визначити сильні та слабкі сторони учасників, а також визначити напрями подальшого розвитку і підвищення рівня хореографічної культури підлітків у шкільному хореографічному колективі. Визначена в цьому підрозділі структура допоможе зрозуміти та оцінити всебічний розвиток підлітків у сферах хореографії та їхню участь у культурному житті.

Отже, кількісна характеристика хореографічної культури підлітків, що виражається показниками, переходить у якісну, яка відображає рівень сформованості як окремих елементів хореографічної культури підлітків, так і цілісного поняття хореографічної культури.

2.2.Стан сформованості хореографічної культури підлітків

Дослідження стану сформованості хореографічної культури, її показників, критеріїв та рівнів є базою для подальшого наукового пошуку. За логікою наукового дослідження з метою встановлення фактичного рівня хореографічної культури серед підлітків у шкільному хореографічному колективі було проведено констатувальний етап педагогічного експерименту.

Задля виявлення справжнього рівня хореографічної культури серед підлітків у шкільному хореографічному колективі ми *визначили мету констатувального експерименту*: дослідження реального рівня хореографічної культури у підлітків у шкільному хореографічному колективі та пошук методів його активізації в процесі його у роботі.

Згідно з метою *окреслили наступні завдання*: виявити рівень знань в галузі історії хореографії, жанрів та стилів хореографії, культурної та міжкультурної освіти; визначити рівень усвідомлення гуманістичних, естетичних та етичних цінностей; дослідити рівень самодисципліни та самовдосконалення, вміння працювати в команді; з'ясувати спроможність учнів до самовираження, самостійності та участі в танцювальних проєктах.

Для того, щоб дослідити стан сформованості хореографічної культури за визначеними критеріями нами було *використано метод* анкетування. Відповідно було розроблено опитувальники для дослідження рівнів сформованості хореографічної культури у підлітків у шкільному хореографічному колективі. Згідно з вимогами зміст питань передбачав можливість виявлення в учнів всіх компонентів хореографічної культури.

Констатувальний експеримент проводився протягом березня - квітня 2023 року на базі Оратівської дитячої музичної школи (сmt Оратів).

На цьому етапі була визначена експериментальна група у кількості 15 осіб.

Виявлення рівня хореографічної культури підлітків експериментальної групи проводилася за визначеними критеріями: знанієвим, аксіологічним, мотиваційно-вольовим та творчо-діяльнісним – на основі діагностичного інструментарію (таблиця2).

Таблиця 2.2.

Діагностична програма дослідження рівня хореографічної культури:

Компоненти	Методики дослідження
Знанієвий	Анкета для визначення рівня знань з історії хореографії, жанрової та стильової течії, культурної та міжкультурної освіти.(Додаток Б.1)
Аксіологічний	Анкета для визначення рівня усвідомлення гуманістичних, естетичних та етичних цінностей (Додаток Б.2)
Мотиваційно-вольовий	Анкета для визначення рівня самодисципліни , самовдосконалення та командної роботи. (Додаток Б.3)
Творчо-діяльнісний	Анкета для з'ясування спроможності учнів до самовираження, самостійності та участі в танцювальних проєктах.(Додаток Б.4)

Результати нашого опитування свідчать про те, що знанієвий компонент теоретичних знань у підлітків у шкільному хореографічному колективі знаходиться на низькому рівні – 45,0 %.

Знання загальних історичних відомостей про розвиток танцю – 40,0% та хореографічних жанрів та стилів – 40,0% - показники середнього рівня знань, обумовлені тим, що зазвичай у шкільних хореографічних колективах акцент робиться на практичних аспектах хореографії: вивчення танцювальних рухів, підготовка виступів і т.д., а для вивчення теоретичної складової не залишається часу. Низький рівень респондентів експериментальній групі в обізнаності в культурній спадщині різних народів та націй - 33,3% пов'язаний не тільки з нестачею часу на вивчення цієї теми, а тим, що підлітки можуть не виявляти значного інтересу до вивчення культурної спадщини різних народів та націй в історичному контексті. Вони більше зацікавлені в аспектах танцю, що стосуються їхньої власної хореографічної практики. Важливо забезпечити підліткам можливості для

збагачення своїх знань у культурній спадщині та національних культурах, оскільки це може підвищити їхню культурну освіту та розуміння різноманітних аспектів мистецтва та історії.

Результати дослідження щодо рівня сформованості хореографічної культури за знанієвим критерієм узагальнено в таблиці 3. Повний варіант запропонованих підліткам питань представлено у додатку Б.1.

Таблиця 2.3.

Рівень знань експериментальної групи зі знанієвого критерію [%]:

№ питання	Високий рівень знань	Середній рівень знань	Низький рівень знань
1	13,3 %	53,4 %	33,3 %
2	26,7 %	40,0 %	33,3 %
3	6,7 %	40,0 %	53,3%
4	13,3 %	20,0 %	66,7 %
5	13,3 %	46,7 %	40,0 %
6	20,0 %	26,7 %	53,3 %
7	6,7 %	53, 3%	40,0 %
8	26,7 %	33,3 %	40,0 %
Середньо арифметичне	15,8 %	39,2 %	45,0 %

Результати дослідження дають підстави стверджувати, що рівень сформованості хореографічної культури респондентів експериментальної групи за аксіологічним критерієм знаходяться на середньому рівні – 63,4%.

Результати проведеного опитування респондентів свідчать про високий рівень дотримання загальнолюдських цінностей – 66,7% та етичних принципів – 80,0%. Це може бути наслідком освіти, виховання та свідомої уваги до етики та цінностей у мистецтві. Наші вихованці ситуативно підтримують формування гуманістичних цінностей в хореографічній культурі – 60,0% - це вказує, на їхню готовність допомагати іншим, підтримувати спільноту та цінність інклюзії. Високий рівень визнання гідності та цінності людської особистості – 73,3 %, є позитивним індикатором виховання та соціалізації. Це може вказувати на розвиток емпатії та сприйняття інших індивідів з правами та цінностями.

Узагальнюючи, результати свідчать про те, що підлітки, які займаються хореографією, мають свідомість та підтримують аксіологічні цінності, які є важливими у мистецтві і суспільному житті. Це може бути наслідком освіти, виховання та усвідомлення самосвідомості щодо важливості цінностей та етичних принципів у сучасному суспільстві.

Результати дослідження щодо рівня сформованості хореографічної культури за аксіологічним критерієм узагальнено в таблиці 3. Повний варіант запропонованих підліткам питань представлено у додатку Б.2..

Таблиця 2.4.

Рівень знань експериментальної групи з аксіологічного критерію

№ питання	Високий рівень знань	Середній рівень знань	Низький рівень знань
1	0,0 %	66,7 %	33,3 %
2	0,0 %	80,0 %	20,0 %
3	0,0 %	60,0 %	40,0 %
4	6,7 %	53,3 %	40,0 %
5	0,0 %	73,3 %	26,7 %
6	13,3 %	46,7 %	40,0 %
Середньо арифметичне	3,3 %	63,4 %	33,3 %

За результатами опитування підлітків щодо рівня сформованості хореографічної культури за мотиваційно-вольовим критерієм ми бачимо перевагу середнього рівня знань - 51,6%. Це вказує на розвиток у підлітків мотивації, дисципліни та самоконтролю в процесі навчання та виступів.

Наші респонденти проявляють здатність до роботи в команді - 49,5%, це може бути обумовлено тим, що хореографія часто вимагає співпраці та взаємодії в команді. Така взаємодія може підсилювати мотивацію підлітків, а також сприяти розвитку навичок самоконтролю та самодисципліни. Спроможність до самодисципліни у наших респондентів на рівні – 46,7%. Високий рівень самовдосконалення – 80,0% вказує на бажання підлітків розвивати свої навички і майстерність в хореографії. Це може бути пов'язано із тим, що підлітки можуть бачити хореографію як засіб для реалізації свого потенціалу та досягнення нових вершин.

Рівень знань підлітків за мотиваційно-вольовим критерієм серед складових хореографічної культури надають підліткам здатність цілеспрямованості та націленості на результат у роботі, жаги до розвитку майстерності та підкорення вершин не тільки у роботі шкільного хореографічного колективу, а й в повсякденному житті та суспільстві стрімких техніко-технологічних змін загалом.

Результати дослідження щодо рівня сформованості хореографічної культури за мотиваційно-вольовим критерієм узагальнено в таблиці 5. Повний варіант запропонованих підліткам питань представлено у додатку Б.3..

Таблиця 5

Рівень знань експериментальної групи з мотиваційно-вольового критерію [у %]:

№ питання	Високий рівень знань	Середній рівень знань	Низький рівень знань
1	13,3 %	46,7 %	40,0 %
2	6,5 %	49,5 %	44,0 %
3	6,7 %	40,0 %	53,3 %
4	6,6 %	46,7 %	46,7 %
5	6,7 %	80,0 %	13,3 %
6	26,7 %	46,6 %	26,7 %
Середньо арифметичне	11,1 %	51,6 %	37,3 %

Згідно з результатами дослідження рівня сформованості хореографічної культури за творчо-діяльнісним критерієм ми можемо дійти до висновку, що знання респондентів у цьому критерії на середньому рівні – 58,6%, цей показник свідчить про те, що підлітки мають базові знання та розуміння значимості творчості в хореографії.

Лише 40,0% підлітків нашого шкільного колективу виявляють творчий підхід та самовираження під час занять – це може бути наслідком обмежень в хореографічних навичках, або психологічний фактор: недостатня впевненість в собі або недостатня свобода самовиразу.

53,3% учнів включаються в хореографічне середовище засобами участі в танцювальній діяльності, а 66,6% прагнуть до спільної творчої діяльності –

це може вказувати на бажання спілкуватися та працювати разом, але не є ознакою виразності та творчості у танцювальному процесі.

Опитування із знань із творчо-діяльнісного критерію дають нам змогу зрозуміти наскільки підлітки готові до творчого самовираження та якою мірою у них розвинені творчі навички в галузі хореографії.

Результати дослідження за творчо-діяльним компонентом узагальнено в таблиці 5. Повний варіант запропонованих підліткам питань представлено у додатку Б.4..

Таблиця 5

Рівень знань експериментальної групи з творчо-діяльнісного критерію

№ питання	Високий рівень знань	Середній рівень знань	Низький рівень знань
1	6,7 %	66,6 %	26,7 %
2	40 %	40 %	20 %
3	6,7 %	53,3 %	40 %
4	6,7 %	66,6 %	26,7 %
5	0 %	66,6 %	33,4 %
Середньо арифметичне	12 %	58,6 %	29,4 %

Аналіз результатів нашого констатувального експерименту показав рівень хореографічної культури експериментальної групи за усіма чотирма критеріями формування хореографічної культури ми можемо його побачити у таблиці 7.

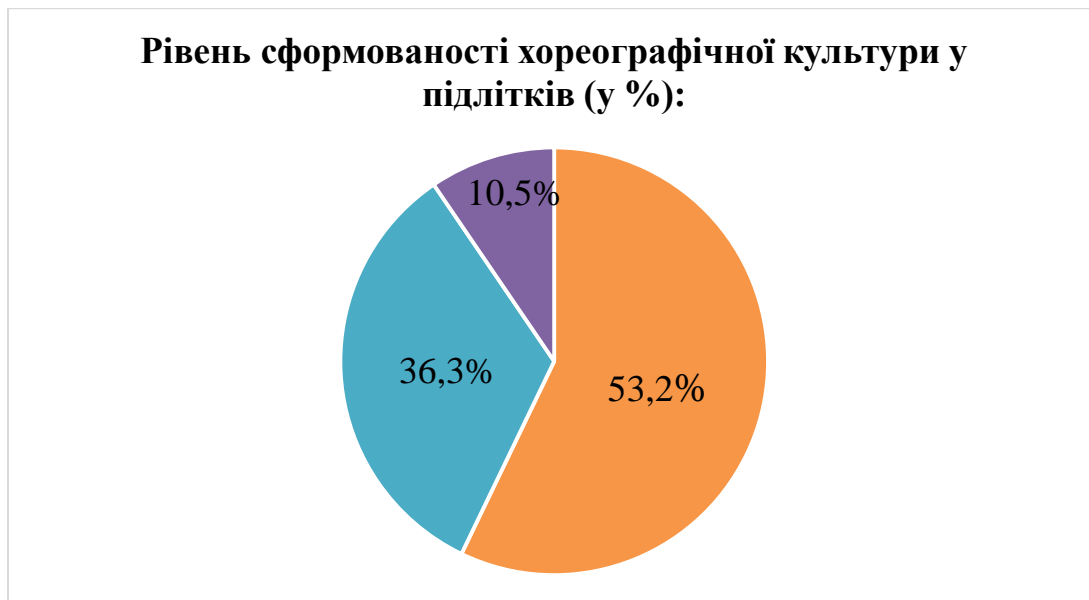
Таблиця 7

Рівень хореографічної культури експериментальної групи

Критерій	Високий рівень знань	Середній рівень знань	Низький рівень знань
Знанісвий	15,8 %	39,2 %	45,0 %
Аксіологічний	3,3 %	63,4 %	33,3 %
Мотиваційно-вольовий критерій	11,1 %	51,6 %	37,3 %
Творчо-діяльнісний критерій	12,0 %	58,6 %	29,4 %
Середньо арифметичне	10,5%	53,2 %	36,3%

На підставі даних таблиці 6, з метою унаочнення отриманих результатів побудовано малюнок _1_.

Малюнок 1

Таким чином, визначення рівнів сформованості хореографічної культури підлітків у шкільному хореографічному колективі на прикладі експериментальної групи на констатувальному етапі дає підстави стверджувати, що низький рівень хореографічної культури мають 10,5% підлітків, середній – 53,2%, високий – 36,3%.

Рівень сформованості хореографічної культури експериментальної групи є недостатнім, тому, що підлітки мають певні знання з історії хореографії – 53,2%, музики, жанрів хореографії – 40,0%, культурної та міжкультурної освіти – 33,3%. Учасники колективу проявляють принципи гуманізму - 60%, естетичні, етичні та ідеологічні принципи – 73,3%. Виявляють незначну мотивацію до досягнень – 46,7%, не активну силу волі та потребу роботи у команді - 49,5%. Під час своєї діяльності учні не активно виявляють творчий підхід та самовираження – 40,0%.

На підставі цього дослідження підкреслюється актуальність формування хореографічної культури підлітків у шкільному хореографічному колективі.

РОЗДІЛІІІ

МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ХОРЕОГРАФІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ПІДЛІТКІВ

3.1. Педагогічні умови формування хореографічної культури підлітків у шкільному хореографічному колективі

Необхідність розроблення педагогічних умов формування хореографічної культури підлітків у шкільному хореографічному колективі зумовила нашу увагу до поняття «педагогічні умови».

У процесі наукового пошуку нам зустрілися такі визначення поняття «педагогічні умови» (таблиця 1).

Таблиця 3.1.

Визначення поняття «педагогічні умови»

А.Алексюк, А.Аюрзанайн, П.Підкасистий	- чинники, що впливають на процес досягнення мети.
Гермак О.	- сукупність об'єктивних можливостей, змісту, методів, організаційних форм і матеріальних можливостей здійснення педагогічного процесу, відображають основні вимоги до організації діяльності, забезпечують успішне досягнення поставленої мети.
О.Пехота	- система певних форм, методів, матеріальних умов, реальних ситуацій, що об'єктивно склалися чи суб'єктивно створені, необхідних для досягнення конкретної педагогічної мети.

Як бачимо кінцевим призначенням педагогічних умов є досягнення поставленої мети, а в нашому випадку це ефективне формування хореографічної культури підлітків у шкільному хореографічному колективі. При цьому передбачається аналіз численних чинників, що впливають на можливість досягнення поставленої цілі. Але ми розуміємо, що врахувати всі чинники, що мають вплив на формування хореографічної культури в межах однієї роботи – досить складне завдання. Тому ми зазначимо, що

намагаємося врахувати ті чинники, які становлять для нас найбільшу важливість, але не вичерпують їх різноманіття.

При цьому ми повною мірою погоджуємося з думкою Т.Тарасенко [70, с.18] стосовно того, що для вирішення задач, які постають перед педагогом-хореографом значну роль відіграють: «педагогічні умови, створені керівником хореографічного колективу».

Першою такою умовою ми визначаємо гуманну взаємодію на заняттях шкільного хореографічного колективу.

Вибір цієї умови пов'язаний з необхідністю формування у молодого покоління громадян України загальноєвропейських цінностей. Не занурюючись в екскурс щодо їх становлення, зазначимо, що гуманістичні ідеї були завжди важливими для людської спільноти. Означене підтверджується Педагогічною Конституцією Європейського Союзу [84] в якій акцентується увага на тому, що: «європейські об'єднавчі процеси потребують якнайшвидшого очищення, відродження гуманістичних сутностей, повернення їх у соціальний простір».

Згадаймо також і драматичні сторінки історії нашої країни, пов'язані з революційними перетвореннями, спрямованими саме на ціннісні зміни. А орієнтиром цих змін стали моральні засади європейських країн, демократичний суспільний устрій, цінність людини визначається, як одна з найбільш пріоритетних.

Що підтверджують сучасні науковці, зокрема М.Пірен, стосовно гуманістичної основи цінностей європейської спільноти, де базовою цінністю визначається: «повага до кожного індивіда та визнання у ньому особистості» [58, с.88].

Зазначимо, що: «Гуманізм (від лат. *humanitas* — людяність) — світогляд, в центрі якого знаходиться ідея людини як найвищої цінності, ідеологія, що орієнтується насамперед на позитив людини ...» [60, с.33].

Відповідно: «гуманність (людинолюбство, доброзичливість, турбота, співучасть, дружелюбність) проявляється в увазі до людей, прагненні добрих

стосунків з ними, готовності надавати допомогу, виявляти співчуття і співпереживання» [2, с.8].

Науковці [20, с.301] наголошують на тому, що: «Звернення до гуманізму в наш час зумовлене складним соціально-економічним станом суспільства, коли постає загроза встановлення пріоритету індивідуально-споживацьких цінностей. Особливо відчутним є вплив на людину таких суспільних явищ як агресивність, жорстокість, байдужість, внаслідок чого вона стає егоїстичною, пасивною в ситуаціях, де необхідно проявити гуманність. Тому важливим є виховання гуманної особистості, яка буде здатна реалізувати себе в соціумі через гармонію з внутрішнім «Я» та гуманістичну взаємодію з навколишнім світом».

Проблема формування гуманної особистості, гуманного ставлення до інших людей знаходиться в центрі уваги численних науковців, зокрема таких як: Г.Балл, І.Бех, Л.Врочинська, В.Котирло, Т.Поніманська, Ю.Приходько та ін..

Враховуючи потужний вплив на особистість культури, хореографічної зокрема, її вплив на поведінку, сферу спілкування, саме гуманна взаємодія має стати основою організації освітнього процесу з формування хореографічної культури підлітків.

При цьому розуміємо, що саме завдяки гуманній взаємодії, що має в основі атмосферу благополуччя відбувається «задоволення основних базових потреб: у фізичній активності, у близькості, емоційній та фізичній безпеці, визнанні, в сенсі життя та моральних цінностях, у почутті компетентності тощо» [82, с.90].

Наше звернення до питання морального розвитку, а гуманна взаємодія спрямована саме на нього, як складової формування хореографічної культури підлітків пов'язано з тим, що мистецтво хореографії має безпосередній вплив на емоції і почуття особистості. Саме цей аспект проблеми підкреслює у своїй науковій праці А.Федорович [73, с.173] стверджуючи що :«Рівень моральності починається тоді, коли поведінкою людини керують не лише

примусові почуття чи знання поведінкових норм, а й етичні ідеали, смаки, оцінки; коли гарний вчинок стає не моментом самозакоханості, а приносить етичну насолоду, радість людині. Тобто, тут задіяними є емоції та почуття особистості».

Розподіляючи таку позицію Н.Федорова [72, с.19] акцентує увагу на тому, що: « з точки зору психології і педагогіки сутність гуманності полягає в обумовленій моральними цінностями налаштованості на інших, здатності до переживання за них, до співчуття, співучасті і співпраці».

І саме педагог-хореограф має стати організатором такої взаємодії задля формування хореографічної культури підлітків.

При цьому згадаймо й основні новоутворення підліткового віку [23, с.152]: «розвиток критичного мислення, збільшення самостійності, розширення і поглиблення міжособистісних взаємин, здатність до виявлення альтруїзму, активне становлення основ свідомої поведінки, формування моральних принципів та соціальних настанов, інтенсивне формування самосвідомості і самооцінки, зростання конфліктності у взаєминах тощо».

На підставі аналізу означеної проблеми Т.Поніманською [62] визначаються риси гуманної особистості (таблиця 2).

Таблиця 3.2.

Риси гуманної особистості [за Т.Поніманською]

1.гуманна особистість бачить своє самоутвердження у створенні матеріальних або духовних цінностей, розвитку власних можливостей і допомозі іншим людям, а не в зверхності над оточуючими;
2.гуманна особистість – це людина з демократичним типом спілкування. Бачить у партнері гідну особистість, уникає "прибудови зверху", тиску, образливих підтекстів, перебивання тощо. Це людина поступки;
3.гуманна особистість – це людина, яка високо цінує культуру і прагне розвивати у себе знання, культурні смаки, здібності і вміння. Її цікавлять культурні надбання свого і інших народів. Принципово важливою є культура мови, що передбачає її літературність і багатство;
4.гуманна особистість – це критично мисляча людина.

З викладеного вище стає очевидним, що завдяки гуманній взаємодії формується гуманна особистість, як характеристика особистості підлітка. А це, своєю чергою, зумовлює наведення ознак гуманної взаємодії, що

передбачає [72, с.56]: «співпрацю, співтворчість, творчу взаємодію, постійну активізацію позитивних емоційних переживань, на засадах високогуманних взаємин».

Саме гуманна взаємодія стає підґрунтям суб'єктних відносин як між педагогом-хореографом і дітьми, так і між самими підлітками.

Другою педагогічною умовою формування хореографічної культури підлітків ми визначаємо використання освітнього потенціалу впливу хореографічного колективу на особистість підлітка.

Нам зустрілися визначення «хореографічний колектив», які наведено у таблиці 4.

Таблиця 3.3.

Визначення «хореографічний колектив»

Н.Бугієць	1. група об'єднаних загальною метою і завданнями людей, що досягли в процесі спільної танцювальної діяльності певного рівня розвитку; 2. це форма масового залучення дітей та молоді до занять хореографією, яка є дієвим засобом розповсюдження масової танцювальної культури.
О.Мартиненко	1. цілісна педагогічна система, що має своєрідну структуру, освітній процес якої спрямований на отримання учнями хореографічних знань, умінь, навичок і розвиток якостей, пов'язаних зі сферою почуттів: моральних [доброзичливість, чуйність, емпатія, стриманість, справедливість], естетичних [почуття краси, зокрема танцювальних рухів, музики], художніх [художній смак, відчуття композиційної довершеності хореографічних творів]; 2. загально доступна організація освіти, яка надає дітям та юнацтву додаткову освіту, спрямовану на здобуття знань, умінь і навичок з хореографічного мистецтва, а також забезпечує потреби особистості у творчій самореалізації та організації змістовного дозвілля; 3. група об'єднаних загальною метою і завданнями людей, що досягли в процесі спільної танцювальної діяльності певного рівня розвитку; 4. форма масового залучення дітей та молоді до занять хореографією, яка є дієвим засобом поширення масової танцювальної культури; 5. співдружність індивідуальностей з урахуванням їх танцювальних даних і вікових особливостей, об'єднаних загальною художньо-творчою задачею, у розв'язанні якої значну роль грають педагогічні умови, створені керівником хореографічного колективу.
Т.Тарасенко	це співдружність індивідуальностей з урахуванням їх танцювальних даних і вікових особливостей, об'єднаних загальною художньо-творчою задачею,

Для нас інтерес становить і визначення саме дитячого хореографічного колективу, яке пропонується О.Бурля [14] (Таблиця 4).

Таблиця 3.4.

Визначення «дитячий хореографічний колектив» (за О.Бурля)

Дитячий хореографічний колектив	позашкільний навчально-виховний заклад – це широко доступна організація освіти, яка дає дітям та юнацтву додаткову хореографічну освіту, спрямовану на здобуття знань, вмінь і навичок з різних видів танцю, а також забезпечує потреби особистості у творчій самореалізації та організації змістовного дозвілля.
---------------------------------	---

Як бачимо, вже у визначеннях, які пропонуються вченими міститься опис того потенціалу, який мають заняття в хореографічному колективі для формування хореографічної культури.

Маємо підкреслити, що останніми роками хореографічне мистецтво набуло широкого поширення в освітніх установах, у школах, з'являються хореографічні школи, відкриваються хореографічні відділення в школах мистецтв. В такі колективи приходять діти, які є прихильниками танцювального мистецтва, а відвідуючи заняття тривалий час : «проявляють наполегливість і старанність у придбанні танцювальних знань і умінь» [59, с.83].

У розділі I нами було показано становлення мистецтва хореографії та сучасний стан його розвитку. З'являються нові сучасні стилі на підставі поєднання різних напрямів танцю. Сучасна хореографія характеризується і інтеграцією різних видів мистецтва.

Відповідно виконавська майстерність дітей не може вдосконалюватися без знань історії виникнення стилю, особливостей розвитку культури країни походження танцю. Особливий інтерес у дітей викликають танцювальні костюми, які стають джерелом пізнавального інтересу, спонукають до пошуку інформації різного характеру, що стосується як музичного супроводу, ритмічних особливостей виконання, так і цікавості до творчості професійних колективів, виконавців.

До цього вчена підкреслює і те, що саме в хореографічному колективі дітьми набуваються ті якості, які стають життєво важливими для майбутнього дитини, а саме – дисциплінованість, працьовитість і терпіння.

Особливістю занять в хореографічному колективі є їх обов'язковість, оскільки пропускаючи заняття діти втрачають можливість досягти бажаних результатів. Проте це є не найголовнішим. Більш важливим є почуття обов'язку перед колективом дітей в цілому, перед педагогом-хореографом. Заняття хореографічним мистецтвом сприяє усвідомленню необхідності доводити справи до кінця.

Т.Повалій [59, с.45] підкреслює, що «Почуття відповідальності, таке необхідне в житті, рухає дітей, що займаються хореографією, вперед. Не можна підставити того, хто стоїть поруч у танці, не можна спізнитися, тому, що від тебе залежать інші, не можна не вивчити, не виконати, не допрацювати». Як бачимо заняття у хореографічному гуртку мають вплив на моральне виховання підлітків. А до цього можна додати і опанування підлітками етикетних норм поведінки, на що вказує дослідниця : «Виховання етикету є однією зі сторін на заняттях з хореографії. Приємно бачити, що діти з хореографічного класу ніколи не пройдуть попереду старшого, хлопчики подадуть руку при виході з автобуса, сумки та портфелі дівчаток – в руках у хлопчиків...».

Потужним мотиваційним фактором занять у хореографічному колективі є те, що: «Заняття хореографічним мистецтвом сприяють фізичному розвитку дітей та збагачують їх духовно. Це гармонійне заняття приваблює і дітей, і батьків. Дитина, що володіє балетною поставою, захоплює оточуючих» [59, с.112]. До цього вчена додає і те, що : «Акуратність в хореографічному виконавстві, охайність форми в хореографічному класі переноситься і на зовнішній вигляд дітей у школі. Вони виділяються не тільки своєю поставою, а й зачіскою, чистотою і елегантністю носіння буденного одягу».

Крім зовнішнього вигляду, який є особливо важливим для підлітків, заняття у хореографічному колективі передбачають постійне вивчення хореографічних рухів, танцювальних комбінацій, номерів, танцювальних етюдів. Особливі почуття викликає підготовка до спеціальних заходів, участь

у концертних виступах як в межах освітнього закладу, так поза його межами. Зазвичай це викликає позитивні емоції у дітей, що також додає інтересу, мотивації до занять у хореографічному колективі.

Узагальнюючи праці вчених [9,16,59] можна стверджувати, що заняття в хореографічному колективі мотивуються набуттям зовнішньої привабливості дітей та налагодженню спілкування з протилежною статтю, оскільки спілкування становить основу взаємодії та взаємин у колективі.

Науковці [38] акцентують увагу на потенціалі занять хореографією, підкреслюють вплив на всебічний розвиток дітей, сприяння покращенню здоров'я, запобігання стресам та негативним емоціям, а також формування вольових, лідерських якостей, зокрема цілеспрямованості та впевненості.

Тому третьою педагогічною умовою ми визначили підготовку педагога-хореографа до формування хореографічної культури підлітків.

Проблема фахової підготовки педагога-хореографа презентована у науковому дискурсі різноаспектно. До числа вчених, які опікуються даною проблематикою належать такі, як О.Гордєєва [27], Н.Добролюбова [28], О.Єфімчук [30], Ю.Ростовська [64], І. Степанюк [69], В.Чуба [78] та ін..

Зазначимо, що професійна підготовка педагогів-хореографів здійснюється відповідно стандарту фахової передвищої освіти за спеціальністю 024 «Хореографія» галузі знань 02 «Культура і мистецтво»

Узагальнюючи наукові напрацювання вчених, можна відзначити надзвичайно широкий спектр спеціальних (хореографічних) компетенцій, які забезпечують реалізацію педагогом-хореографом функцій репетитора, балетмейстера, постановника балетних спектаклів, педагога-вихователя, менеджера. Особливо підкреслюється необхідність орієнтації в психологічних особливостях дітей різного віку, а також володіння мистецтвом управління хореографічним колективом.

О.Гордєєва [27] визначає перелік компетенцій педагога-хореографа (таблиця 5).

Таблиця 3.5.

Компетенції педагога-хореографа (за О.Гордєвою)

Психолого-педагогічна	майстерне володіння інструментарієм впливу [методи, засоби, прийоми] на настрій учасників хореографічного колективу та доведення їх до прогнозованого результату;
Організаційна	планування очікуваного результату, координування, контроль та оцінювання прогресу оволодіння хореографічною майстерністю суб'єктами хореографічного процесу;
Мистецтвознавча	застосування законів драматургії, музичних жанрів, враховуючи стилістичні особливості художніх творів у професійній діяльності;
Методична	володіння методикою навчання суб'єктів хореографічного процесу різних вікових груп хореографії;
Хореографічна	володіння спеціальною хореографічною термінологією, художньо-сценічними вміннями та навичками, вміннями та навичками проводити тренаж із танцівниками різних вікових груп [екзерсис біля станка; екзерсис на середині зали; відпрацювання окремих хореографічних елементів тощо];
Медико-біологічна	фізична готовність до фізичних навантажень, застосування знань про фізіологію людини.

Опанування зазначеними компетенціями має забезпечити компетентність майбутніх фахівців, під якою розуміється : «властивість особистості, що виявляється в теоретичній й практичній готовності до викладання хореографії в системі шкільної та позашкільної освіти, спроможність результативно діяти, ефективно розв'язувати стандартні та проблемні ситуації, які виникають у практичній діяльності» [51, с.167].

У додатку В наведено перелік видів діяльності, які забезпечують формування загальних і фахових компетентностей студентів-хореографів, що представлені О.Мартиненко [51].

Розглянуте свідчить про різноспрямованість підготовки майбутніх педагогів-хореографів, які має забезпечити успішність майбутньої професійної діяльності, зокрема і стосовно формування хореографічної культури підлітків.

До означеного додається такий важливий аспект підготовки педагога-хореографа - як виховання у студентів професійно важливих особистісних якостей до числа яких належать : «... образно-естетичне і психолого-педагогічне мислення, творча індивідуальність, творча активність

(креативність), рефлексія, емпатія, духовність, артистизм, музичність, танцювальність, пластичність, емоційність при виконанні або показі танцю, загальнокультурний розвиток і фізичний розвиток, професійна етика» [78,с.223]. Науковець підкреслює важливість моральних цінностей педагога-хореографа, оскільки вчитель завжди є прикладом для своїх учнів.

Проте, як підкреслює Н.Добролюбова [28, с.67] : «Власний педагогічний досвід засвідчує, що багато студентів прагнуть реалізуватися передусім як хореографи-виконавці, тому основну увагу приділяють хореографічній підготовці, формуванню професійних навичок виконавської майстерності, недооцінюючи роль педагогічної складової професійної компетентності».

На цьому акцентує увагу і О.Бурля[14, с.5], підкреслюючи те, що: «Функціонуюча система підготовки хореографів-викладачів не завжди враховує особливості роботи з дитячими колективами в сучасних умовах, коли відбулися концептуальні зміни як у підході до формування хореографічних навичок [пріоритет духовно-творчих завдань], так і суспільних вимог до керівника дитячого колективу, який повинен поєднувати в собі високий професіоналізм фахівця-хореографа і педагога-вихователя, добре орієнтуватися в психології вихованців, володіти мистецтвом керівництва колективом».

У цьому контексті ми повною мірою погоджуємося з думкою С.О.Васірук стосовно того, що : «Викладач хореографічних дисциплін повинен бути не настільки відмінним танцюристом, а в першу чергу педагогом, оскільки він має справу не лише з рухами, а насамперед з людьми, їх індивідуальністю і особистим характером»[15,с.5].

У цьому контексті піднімається питання формування педагогічної спрямованості, яка будучи складовою педагогічної майстерності майбутніх учителів [17] визначається схильністю та потребою працювати вчителем. Учена виділяє два аспекти педагогічної спрямованості майбутнього вчителя (таблиця 6).

**Аспекти педагогічної спрямованості особистості майбутнього вчителя
[за О.Вітвіцькою]**

Особистісний	сукупність потреб, інтересів, ідеалів, переконань в потребі й важливості психолого-педагогічних знань, навичок та вмінь для успішної діяльності, рівню домагань, самооцінки, ціннісних орієнтацій, життєвої мети тощо.
Процесуальний (складові)	когнітивна - наявність психолого-педагогічних знань й усвідомлення способів самопізнання, професійно-особистісної самоактуалізації; емоційно-оцінна – позитивне ставлення до майбутньої професії, знань з педагогіки і психології, в захопленні додатковою літературою з предмету педагогіки; поведінкова – активність кожного студента в освітній діяльності, самопізнанні та саморозвитку.

Науковцями [64] підкреслюється важливість формування педагогічних переконань, які характеризують ступінь підготовленості майбутнього педагога-хореографа до освітньої роботи з дітьми з орієнтацією на нову філософію педагогічної освіти, підґрунтя якої складає ідея гуманізації.

На цьому тлі піднімається і питання при підготовці педагогів-хореографів виховання загальної хореографічної культури, яка поєднується з розширенням мистецького світогляду та професійною майстерністю майбутнього педагога як : «поєднання загальнопедагогічних здібностей із мистецтвом відтворення танцювальних умінь та навичок, а, отже, потребує комплексної, довготривалої підготовки в системі педагогічної освіти» вважає Т.Благова [7, с.72].

Для нас важливою ця думка є тому, що формування хореографічної культури підлітків неможливе без наявності такої в самого педагога-хореографа. У зв'язку з тим, що заняття в хореографічному колективі передбачають прояв творчості педагога, ми повною мірою можемо вважати його творчою особистістю і скористатися визначенням, яке пропонується дослідницями А.Усковою та Л.Червонською [71, с.100] : «хореографічну культуру творчої особистості ми розглядаємо як процес загальної хореографічної підготовки: розвиток необхідних навичок, умінь і

виконавської діяльності творчої особистості жанрами хореографічного мистецтва».

На підставі розглянутого можемо стверджувати, що окрім наявності сформованої хореографічної культури у педагога-хореографа запорукою її формування у підлітків є наявність педагогічної спрямованості майбутніх педагогів, усвідомлення важливості формування хореографічної культури підлітків, розуміння морального аспекту хореографічної культури, що обумовлений гуманізацією суспільного буття та процесами демократизації.

3.2.Методикареалізації педагогічних умов формування хореографічної культури у підлітків у шкільному хореографічному колективі

Характер хореографічного колективу, що ґрунтується на спільних діях і включає органічне злиття пластичних, музичних, образотворчих та інших засобів художньої виразності, створює актуальні умови для розвитку різних аспектів особистості, включаючи художньо-естетичні та моральні якості.

«Однак, гармонійний розвиток особистості (узгодження інтелекту і почуттів, розумових і фізичних якостей, розкритості і усвідомленої дисципліни тощо) можливе лише при внутрішній цілісності художньо-педагогічного процесу, коли кожен художній прийом педагогічно інструментований, а кожна педагогічне завдання виконується засобами, властивими художній специфіці занять.»[41, с.47].

Розвиток особистості у хореографічному колективі – це діяльність, в якій синтезуються фізичні та розумові, емоційні та інтелектуальні, загальнолюдські та художні – усі фактори, які роблять можливим аналіз діяльності індивіда в такому колективі, що є умовою його гармонійного розвитку.

В.М. Кирилюк підкреслює: «Різноманітність концептуальних напрямків науки кінця ХХ століття знайшла своє відображення і в

хореографічному навчанні, що, в свою чергу, дало можливість альтернативного підходу до розуміння його методології. Кожен колектив повинен, на основі специфіки свого функціонування, розвивати особистість різнобічно, забезпечувати гармонійну відповідність усіх її особистісних якостей.»[41, с.46].

«Методика конкретного навчального предмета - це галузь педагогічної науки, що досліджує зміст навчального предмета й характер навчального процесу, який сприяє засвоєнню учнями необхідного рівня знань, умінь та навичок, розвитку мислення школярів, формуванню світогляду і виховання якостей громадянина своєї країни...До завдань методики входить дослідження змісту навчання, процесу викладання й процесу навчання.»[24, с.3].

«Методика роботи з хореографічним колективом – це галузь педагогічної науки, яка досліджує закономірності й особливості формування, навчання та виховання танцюристів у хореографічному колективі. Вона розробляє і встановлює раціональні методи та прийоми, засоби і форми навчально-виховної діяльності, під час якої відбувається свідоме оволодіння танцівниками системою хореографічних знань та формуються відповідні вміння і навички щодо застосування цих знань.»[11, с.35].

Г.Березова вважає, що : «Методику не можна розглядати як сукупність рекомендацій і порад щодо використання певних методів та прийомів навчання і виховання. Знання теоретичних засад методики озброює викладача необхідним методичним апаратом для самостійної творчої роботи, сприяє зростанню методичної майстерності та підвищенню професійного рівня.» [3, с.35].

Методика роботи з хореографічним колективом досліджує систему хореографічної освіти, включаючи в себе зміст і структуру навчально-виховного процесу, а також методи та форми організації навчання.

Одночасно проводиться аналіз виховного значення хореографії, її місця та ролі в рамках системи хореографічної освіти.

У контексті даного дослідження актуальним вбачається урахування основних підходів до формування хореографічної культури, таких, як: системного, аксіологічного, діяльнісного.

В першу чергу методика формування хореографічної культури має враховувати *системний підхід* [С. Гончаренко, Ю. Сурмін та інші]. Складові означеного підходу представлено у таблиці 7

Таблиця 3.7.

Складові системного підходу

Аналіз	передбачає детальний аналіз хореографічної системи колективу, включаючи техніку, стиль, творчість, історію та інші складові. Забезпечується можливість зрозуміти, як різні частини взаємодіють між собою та впливають на результат.
Визначення мети і стратегії	вбачає на основі аналізу системи – визначення мети та стратегії для формування хореографічної культури. Варто скласти чіткий план дій для досягнення мети, включаючи конкретні кроки та терміни.
Індивідуалізація навчання	слід враховувати індивідуальні потреби та можливості кожного учасника колективу через розробку програми навчання, яка буде враховувати індивідуалізацію навчання та розвитку.
Планування та виконання	для систематизації також важливо і планування та впровадження практичних занять, тренувань та виступів, згідно з планом дій. Потрібно чітко контролювати якість та відслідковувати прогрес.
Моніторинг та оцінка	варто встановити систему моніторингу та оцінки для визначення ефективності виконання плану. За допомогою оцінювання легко виявити вразливі місця та виправити їх.
Внесення корективів	за результатами моніторингу можна і навіть треба робити корекції та вдосконалювати план. Це може базуватися на заміні методів навчання, вдосконаленні планування виступів, а також адаптацію до змін у складі колективу.
Розвиток творчості	слід заохочувати творчість та виразність в хореографії. Потрібно надавати учням можливість пропонувати власні ідеї та виражати творчу уяву та фантазію.
Створення сталої системи	потрібно враховувати стабільний розвиток усіх аспектів хореографічної культури, включаючи техніку, творчість, емоційність, знання.

Дотримання усіх цих складових допомагають створити системний підхід до формування хореографічної культури підлітків у шкільному хореографічному колективі, який враховуватиме усі аспекти та потреби учасників колективу і сприятиме їх глибокому та комплексному розвитку.

Аксіологічний підхід при формуванні хореографічної культури підлітків у шкільному хореографічному колективі передбачає орієнтацію на цінності,

які входять в основу розвитку та виховання. Складові означеного підходу представлено у таблиці 8.

Таблиця 3.8.

Складові аксіологічного підходу

Формування ціннісних орієнтирів	проведення роботи над формуванням ціннісних орієнтирів учасників колективу. Це може передбачати обговорення та визначення ключових цінностей у хореографії, таких як : виразність, емоційна сила, колективна взаємодія тощо.
Педагогічна робота	викладачі мають величезне значення у формуванні хореографічної культури. Саме вони повинні викладати не тільки техніку, а й цінності хореографії, зважаючи на етичні та моральні аспекти.
Формування гідності та поваги	сприяння формуванню в учасників колективу гідності та поваги до себе та оточуючих. Цей аспект є дуже важливим для створення позитивного та підтримуючого середовища в колективі.
Формування гуманістичних цінностей	важливо розвивати в учасників колективу гуманні цінності, такі як гідність та повага до людської особистості
Виховання толерантності	варто заохочувати толерантність та взаєморозуміння між учасниками колективу, незалежно від їх національностей, культур чи інших відмінностей один від одного.
Психологічна підтримка	слід забезпечити психологічну підтримку серед учасників колективу. Це потрібно для того, щоб підтримувати емоційне благополуччя та здатність до стресостійкості.
Творчість та здатність до самовираження	потрібно сприяти творчому самовираженню та розвитку індивідуальності в учасників колективу. Це сприятиме розкриттю потенціалу та вираженню власної цінності через хореографію у підлітків.

Засоби формування хореографічної культури при аксіологічному підході спрямовані на розвиток цінностей, які лежать в основі хореографічної діяльності та сприяють створенню якісної хореографії.

Методика формування хореографічної культури підлітків у шкільному хореографічному колективі не може бути реалізована без *діяльнісного* підходу. Цей підхід базується на тому, що розвиток особистості не може обійтися без розвитку, шляхом вивчення нею різних видів діяльності. Реалізація діяльнісного підходу спрямовується на активну практичну діяльність підлітків, розвиток творчих та організаційних навичок. Складові означеного підходу представлено у таблиці 9.

Складові діяльнісного підходу

Практичні тренування та вправи	обов'язково потрібно надавати учасникам колективу активно тренуватися та набувати практичного досвіду. Постійні тренування дають можливість покращити технічні навички та виразність.
Творчість та імпровізація	слід постійно спонукати підлітків до розвитку творчості та імпровізації в хореографії.
Організація колективної діяльності	варто залучати учасників до планування організації виступів та концертів. Це дасть можливість розвиватися їх лідерським та комунікативним навичкам.
Відкриті відгуки та рефлексія	треба сприяти відкритим відгукам та рефлексії підлітків щодо власних виступів. Це допоможе покращити навички та виправляти недоліки.
Педагогічна підтримка та наставництво	це вадливі завдання викладачів, таким чином вони надаватимуть підтримку на наставництво вихованцям під час навчання та виступів.
Заохочення самостійності та ініціативи	потрібно підтримувати учнів у їх ініціативі та самостійності, допомагаючи їм примати власні рішення та нести відповідальність за свій розвиток.
Розвиток командної співпраці	важливо залучати підлітків до командної діяльності та співпраці під час тренувань та виступів. Спільна робота допомагає встановити взаємодію та злагоду в колективі

Діяльнісний підхід сприяє практичному навчанню та розвитку творчих та організаційних навичок учасників колективу, що сприяє формуванню хореографічної культури в більш практичному та життєвому контексті.

Ми визначили, що першою педагогічною умовою формування хореографічної культури підлітків є гуманна взаємодія під час занять у шкільному хореографічному колективі. Робота у хореографічному колективі може сприяти формуванню гуманних якостей у дітей завдяки гуманній взаємодії через різні види діяльності.

Під час репетицій та виступів важливо навчити дітей співпраці та взаємодії. Групова робота навчає дітей слухати та розуміти інших, ділитися обов'язками та досягати спільних цілей.

Робота над виразністю в танці може розвивати в підлітків здатність відчувати та виражати емоції та почуття, а також співчуття до інших. Вони

навчаються розуміти, як оточення може почуватися та реагувати на те, що вони роблять.

Під час колективної роботи вихованці можуть зустрітися з різноманітністю поглядів, стилів та можливостей. Це сприяє розвитку толерантності, поваги та відкритості до різних індивідуальних особливостей людей.

Вивчаючи та виконуючи танці, діти навчаються виражати досить широкий спектр різноманітних емоцій, вони розвивають здатність сприймати світ через емпатію до інших людей.

Регулярні тренування в хореографічному колективі сприяють формуванню відчуття приналежності до спільноти у кожного члена команди, розвитку відчуття важливості та зміцненню дружніх стосунків.

Усі ці фактори сприяють формуванню гуманних якостей у дітей і сприяють розвитку соціальних навичок та емоційного інтелекту, вихованню критично мислячої особистості.

Другою педагогічною умовою формування хореографічної культури підлітків є використання освітнього потенціалу впливу хореографічного колективу на особистість підлітка. Завдяки реалізації цієї педагогічної умови ми можемо сформувати у дітей, які займаються хореографією здатність до самовираження та емоційний розвиток. Під час занять можна навчити учнів виражати свої емоції через рухи та вираз обличчя використовуючи такі методи виховання, як вправи, приклад та привчання.[за методикою Г.І.Щукіної [68, с.35].

Вироблення таких соціальних навичок, як співпраця, комунікація та взаєморозуміння у підлітків, які займаються в хореографічному колективі можна за допомогою таких виховних методів, як розповідь, пояснення, бесіда, диспут (за методикою Г.І.Щукіної) [68, с.36].

Виховання в учнів індивідуальності, унікальності та самовираження, шляхом участі у створенні хореографічних постановок та ідей сприяє розвитку творчого мислення та самовираження, досягнути цієї мети можна за

допомогою таких методів виховання, як заохочення, диспут, бесіда, приклад(за методикою Г.І.Щукіної)[68, с.36].

Здатність до критичного мислення та аналітичних навичок у вихованців шкільного хореографічного колективу: аналіз рухів, музики та виразності, можна виховувати за допомогою таких виховних методів , як розповідь, пояснення, приклад, непряма вимога (за методикою Г.І.Щукіної)[68, с.36].

Формування здатності до самонавчання та саморозвитку в учнів шкільного хореографічного колективу призводить до того, що підлітки самостійно навчаються новим рухам та техніці, розширюють свої знання та вміння. Ці здатності можна виховувати в підлітків за допомогою таких виховних методів, як пояснення, приклад, привчання, непрямі вимоги, заохочення (за методикою Г.І.Щукіної)[68, с.37].

Хореографічний колектив може відігравати важливу роль у формуванні особистості, сприяючи його фізичному, емоційному, соціальному та інтелектуальному розвитку, а також формуючи розвиток ціннісних переконань та гуманних якостей у підлітка.

Раніше ми зазначали, що професійна підготовка педагогів-хореографів здійснюється відповідно стандарту фахової передвищої освіти за спеціальністю 024 «Хореографія» галузі знань 02 «Культура і мистецтво»[53, с.7].

Згідно із цим стандартом підготовка педагога-хореографа базується на спеціальних (хореографічних) компетенціях. Спеціальні хореографічні компетенції представлено у таблиці 10.

Таблиця 3.10.

Спеціальні хореографічні компетенції

СК 1	Здатність використовувати знання та розуміння традиційних і сучасних культурно-мистецьких процесів і практик у власній професійній діяльності.
СК 2	Здійснення безпечної діяльності у професійній сфері.

СК 3	Здатність оперувати професійною термінологією.
СК 4	Здатність цінувати та поважати культурне розмаїття та відтворювати його через мистецтво танцю.
СК 5	Здатність створювати художній образ засобами танцю, демонструвати танцювальні техніки та застосовувати їх у концертно-сценічній діяльності.
СК 6	Здатність передавати знання, застосовувати організаційно-творчі та/або педагогічні методи, підходи, технології, знання вікової психології в умовах роботи з танцювальним аматорським колективом та/або в педагогічній діяльності на рівні початкової мистецької освіти [відповідно до освітньо-професійної програми].
СК 7	Здатність самостійно організувати та провадити індивідуальний та/або колективний репетиційний процес.
СК 8	Здатність мислити рефлексивно, продуктивно та креативно для створення творчого продукту.
СК 9	Здатність презентувати результати своєї творчої та педагогічної діяльності.
СК 10	Здатність використовувати спеціальні технічні засоби, новітні інформаційні й цифрові технології в процесі професійної діяльності
СК 11	Здатність до професійної самореалізації на ринку праці.

Згідно із цими компетенціями підготовка педагога-хореографа до формування хореографічної культури підлітків здійснюється повною мірою, адже усі ці компетенції відповідають компонентам хореографічної культури підлітків: знанієвому, аксіологічному, мотиваційно-вольовому та творчо-діяльнісному. Проте важливості, у цьому контексті, набуває формування установки на формування саме хореографічної культури, розуміння змісту, структури, завдань, які постають перед педагогом, а також способів їх реалізації в діяльності хореографічного колективу. А це потребуватиме додаткової підготовки, яка може бути здійснена як в навчальному, так і позанавчальному процесі.

Методика формування хореографічної культури підлітків у шкільному хореографічному колективі має базуватися на певних принципах виховання.

«Принципи – це вихідні положення, що лежать в основі виховного процесу. Це основні положення, що визначають мету, зміст, методи і організаційні форми виховання.» [68, с.26].

Для методики формування хореографічної культури підлітків у шкільному хореографічному колективі ми беремо за основу деякі принципи

визначені вченим В.Є.Харагіло[76,с.20].Принципи виховання представлено у таблиці 11.

Таблиця 3.11.

Принципи виховання за В.Є Харагіло:

Принцип гуманізму.	Методика, що формується на принципі гуманізму, має ряд вагомих переваг і відповідає основним потребам та цінностям учнів. Значимість гуманістичних принципів полягає у тому, що він спрямований на розвиток особистості через повагу до її гідності, свободи вибору та самореалізацію.
Принцип природовідповідності.	В контексті формування хореографічної культури у підлітків на цьому принципі означає, що методика навчання та розвитку учасників колективу повинна враховувати природні можливості та потреби підлітків, а також відповідати їхньому віковому розвитку та фізичному стану.
Принцип культуровідповідності.	При формуванні хореографічної культури підлітків у шкільному хореографічному колективі дуже важливо враховувати, який базується на врахуванні культурних особливостей, традицій та цінностей різних народів та груп. Навчання та виступи в хореографічному колективі мають відображати різноманітність культурного спадку та сприяти розумінню та повазі до різних культур. Така методика сприяє розширенню світогляду, культурній освіті і розвитку учасників, а також сприяє підтримці культурних традицій.
Принцип емоційної насиченості.	Формування хореографічної культури підлітків у шкільному хореографічному колективі передбачає акцент на виразності та відчуттях у навчанні та тренуваннях, а також у виступах. Цей принцип може допомогти розвивати творчість, виразність та мистецьку емоційність учнів. Ця методика допомагає підліткам не тільки навчатися танцювати, а й відчувати та виражати різноманітні емоції, цим самим виділяти хореографію, робити її привабливою для глядачів.
Принцип орієнтації на загальнолюдські моральні цінності.	Цей принцип в контексті формування хореографічної культури підлітків у шкільному хореографічному колективі передбачає створення позитивної та сприятливої атмосфери, де царює взаємоповага, підтримка по позитивні відносини між учнями. Така методика сприяє формуванню позитивних відносин та сприяє психологічному та емоційному благополуччю підлітків.

«Процес виховання – це цілеспрямована взаємодія вчителя та учнів, у ході якої здійснюється їх всебічний та гармонійний розвиток. Щоб досягати поставлених цілей, вихователь повинен знати основні закономірності та

принципи виховання, оскільки вони знаходяться в основі виховного процесу і визначають його зміст, форми, методи, прийоми, засоби.» [68, с.29].

Методика формування хореографічної культури підлітків у шкільному хореографічному колективі має базуватися на різних підходах та принципах. Зазвичай, комбінування декількох підходів чи принципів дозволяє створити більш ефективну та збалансовану методику, що сприяє розвитку хореографічної культури підлітків, а також сприяє їхньому фізичному, психологічному та емоційному розвитку.

ВИСНОВКИ

У представленій кваліфікаційній роботі розглянуто та запропоновано вирішення актуальної проблеми формування хореографічної культури підлітків у шкільному хореографічному колективі. Теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури і результати дослідження дали нам змогу сформулювати такі висновки:

1. В результаті аналізу вітчизняних та світових психолого-педагогічних та естетико-мистецтвознавчих джерел з'ясовано, стан досліджуваності означеної проблеми та окреслено сутність ключового поняття «хореографічна культура», яке значно ширше за поняття «хореографія» та «хореографічне мистецтво». Сформована хореографічна культура передбачає прагнення дітей до майстерності, що передбачає на підставі цілеспрямованого розвитку хореографічних здібностей вміння правильно та виразно виконувати танцювальні рухи, створювати і доносити до глядача танцювальний образ. А також визначено, що процес загальної хореографічної підготовки – етап формування необхідних навичок, вмінь та виконавської майстерності у творчих жанрах хореографічного мистецтва для розвитку творчої особистості.

2. В результаті аналізу визначено проблему становлення хореографічної культури та її сучасний стан. В цьому контексті ми прийшли до висновку, що танцювальне мистецтво відіграє різносторонню важливу роль в сучасному світі. Танці сприяють соціальній взаємодії і об'єднують людей, що дуже важливо для підлітків. Вони можуть бути об'єднані спільним дозвіллям, інтерактивними заняттями та засобами комунікації між різними культурами і спільнотами. У зв'язку із процесами глобалізації та інформатизації, хореографічне мистецтво набуло надзвичайної популярності, особливо серед підлітків. Це пов'язано із тим, що глобалізація дозволяє

відкривати для себе різноманітні стилі та культури через ЗМІ та онлайн-ресурси.

3. На підставі аналізу наукової літератури визначено критерії та показники хореографічної культури: знанєвий(рівень засвоєних знань, які мають бути засвоєні підлітками з різних аспектів хореографії та танцю, а також суміжних областей), аксіологічний(визнання цінностей та етичних принципів, які впливають на створення та сприйняття танцю, а також формування гуманістичних цінностей в хореографічній культурі), мотиваційно-вольовий (роль мотивації та вольових якостей у розвитку та успіху вихованців шкільного хореографічного колективу) та творчодіяльнісний (демонструє здатність підлітків до творчого самовираження та розвитку творчих навичок в галузі хореографії).На основі визначених критеріїв та їх показників охарактеризовано рівні: високий, середній, низький.З'ясовано, що на констатувальному етапі визначення рівнів хореографічної культури підлітків у шкільному хореографічному колективі на прикладі нашої експериментальної групи переважає середній рівень – 53,2% респондентів.

4. Розроблено педагогічні умови формування хореографічної культури підлітків у шкільному хореографічному колективі. Нами визначено такі педагогічні умови формування хореографічної культури у підлітків:

- гуманна взаємодія на заняттях шкільного хореографічного колективу.

- використання освітнього потенціалу впливу хореографічного колективу на особистість підлітка.

- підготовка педагога-хореографа до формування хореографічної культури підлітків.

- Розроблено методика формування хореографічної культури підлітків у шкільному хореографічному колективі. Методика роботи з хореографічним колективом досліджує систему хореографічної освіти, включаючи в себе зміст і структуру навчально-виховного процесу, а також

методи та форми організації навчання. Одночасно проводиться аналіз виховного значення хореографії, її місця та ролі в рамках системи хореографічної освіти.

У контексті даного дослідження актуальним вбачається урахування основних підходів до формування хореографічної культури, таких, як: системного, аксіологічного, діяльнісного. Методика формування хореографічної культури підлітків у шкільному хореографічному колективі має базуватися на *принципах*: гуманізму, природовідповідності, культуровідповідності, емоційної насиченості, симпатії.

Результати проведеного нами дослідження дають нам підстави вважати, що тема формування хореографічної культури підлітків у шкільному хореографічному колективі актуальна та важлива, оскільки розвиток хореографічних навичок та культури може мати значний вплив на фізичний, емоційний та соціальний розвиток підлітків. Засвоєння хореографічної культури допомагає підліткам розвивати координацію рухів, ритмічність, творчість та виразність. Крім того, виступи в хореографічному колективі сприяють розвитку комунікативних навичок та здатності до командної роботи.

Усі поставлені завдання вирішені, мета досягнута. Проведене дослідження не вичерпує вирішення всіх проблем формування хореографічної культури підлітків у шкільному хореографічному колективі. Важливо продовжувати досліджувати та розробляти методики для покращення рівня хореографічної культури серед підлітків та забезпечувати їм можливість для розвитку та виразності через хореографічну культуру. Це сприяє загальному розвитку молоді та створенню позитивної та творчої атмосфери у навчальному та культурному середовищі.

Зважаючи на актуальність досліджуваної проблеми, рекомендовано впроваджувати в освітню діяльність закладів освіти впровадження хореографічної культури серед підлітків. Окреслення шляхів становлення та педагогічних умов ефективного формування хореографічної культури

підлітків у шкільному хореографічному колективі не вичерпують всієї проблематики цього феномену. Труднощі та суперечності у формуванні особистості в сучасному українському та світовому суспільстві загалом нині формують перспективи майбутніх досліджень, особливо розуміння педагогічно-психологічних аспектів аналізу проблематики.

Становлення хореографічної культури підлітків у шкільному хореографічному колективі вноситиме свої корективи у цю динаміку, та, вочевидь, потребуватиме постійного контролю.

ДОДАТКИ

Визначення поняття «культура» з точки зору філософії, соціології, соціологів культури, з позиції психокультурного аналізу, у контексті діяльнісного підходу, що представлені П. Герчанівською.

Додаток А

Підхід	Визначення
Філософський	Змістова відмінність буття людини від буття природи, так і власні змістові ресурси людського буття
Соціологічний	Історично визначений рівень розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини, відображений у типах і формах організації життя і діяльності людей, їхніх взаєминах.
Психокультурний аналіз	Сукупності інформації, взірців поведінки та діяльності
Концепція діяльнісного підходу	Небіологічний спосіб і результат життєдіяльності людини

Додаток Б.1

Анкета для визначення рівня знань з історії хореографії, жанрової та стильової течії, культурної та міжкультурної освіти.

Оберіть одну правильну відповідь:

1) Як називали Музу танцю?

А) Мельпомена;

Б) Мнемосіна;

В) Терпсіхора.

2) Система рухів для розвитку тіла танцівника, що виникла у XVI столітті, є основою балету:

А) Танець;

Б) Бальний танець;

В) Класичний танець.

3) Які основні жанри українського народного танцю Ви знаєте?

А) Польки та гуцулки;

- Б) Гопаки, коломийки, козачки;
В) Побутові, сюжетні танці, хороводи.
- 4) Оберіть характерні особливості стилю «хіп-хоп»:
А) Елегантність і вишуканість;
Б) Висока техніка і точність;
В) Вуличний стиль та імпровізація.
- 5) Для якого танцю характерні експресивні рухи та драматичні вирази обличчя?
А) Контемпопарі;
Б) Балет;
В) Фламенко.
- 6) Де зародився акробатичний танець з биком - пасадобль?
А) Греція;
Б) Італія;
В) Іспанія.
- 7) В якій країні дівчата виконували зоряний танець з дзвіночками?
А) Давня Греція;
Б) Давній Ізраїль;
В) Давній Єгипет.
- 8) Жителі якої країни виконують народний танець – чардаш?
А) Чехії;
Б) Румунії;
В) Угорщини.

Додаток Б.2

Анкета для визначення рівня усвідомлення гуманістичних, естетичних та етичних цінностей

Оберіть прийнятний для вас спосіб реагування на ситуацію:

- 1) Один із учасників шкільного хореографічного колективу отримав травму і певний час не зможе відвідувати заняття, ваші дії:

А) не зверну на це увагу, завжди стільки багато важливих справ;

Б) запитаю в інших що сталося, але це не настільки важливе для мене питання;

В) поцікавлюсь що сталося і зателефоную, щоб дізнатися про стан здоров'я;

Г) дізнавшись про проблему обов'язково зателефоную, відвідаю і намагатимусь допомогти чим зможу.

2) Один із учасників шкільного хореографічного колективу після виступу загубив елемент костюму, який так потрібен завтра на наступному виступі, ваші дії:

А) не зверну на це увагу, завжди стільки багато важливих справ;

Б) запитаю в інших що сталося, але це не настільки важливе для мене питання;

В) поцікавлюсь що сталося і зателефоную, повідомлю де я бачив востаннє загублену річ;

Г) покину всі свої справи і обов'язково запропоную свою допомогу у пошуках елемента костюму.

3) Під час тренування, вчитель дає можливість під час заняття або відпочити або поекспериментувати над виразністю та виразом на сцені, ваші дії:

А) не зверну на це увагу, краще відпочину;

Б) подивлюся на інших, як всі так і я - це не дуже важливе для мене питання;

В) зацікавлено буду спостерігати над тим, як працюють інші, але сам буду відпочивати;

Г) обов'язково долучуся до експерименту над власною виразністю та виразом, адже це дуже важливо як для мене так і для всього колективу.

4) Викладач назначає додаткове тренування у вихідний день, для того, щоб, відпрацювати роль кожного вихованця в танці, аргументує це тим, що в танці не налагоджена гармонія, ваші дії:

А) не прийду на заняття – у мене вихідний, краще відпочину;

Б) у мене на цей день заплановані інші справи, не зможу відвідати заняття;

В) якщо у мене буде вільний день і я буду в хорошому настрої, то постараюся відвідати заняття;

Г) обов'язково відвідаю додаткове заняття, навіть якщо у мене будуть якісь плани на день, бо я розумію на скільки важливо це особисто для мене і для всього колективу в цілому.

5) Ви йдете на заняття з хореографії, але розумієте, що точно вчасно не вдасться прийти, Ви запізнюєтеся щонайменше на 15 хвилин, ваші дії:

А) не піду на заняття зовсім і не буду нікого про це попереджувати.

Б) піду на заняття, переодягнуся і зайду в зал, наче нічого не сталося;

В) обов'язково попереджу про запізнення викладача, переодягнуся на коридорі і з дозволу викладача долучуся до заняття.

б) Викладач зробив зауваження щодо виконання вами певного па, які ваші дії:

А) розвернуся і піду додому;

Б) вислухаю критику і буду до кінця заняття виконувати цей елемент, доки в мене не вийде, не зважаючи на інших;

В) вислухаю критику і запитаю коли можна підійти в позаурочний час, для того, щоб відпрацювати цей елемент з викладачем індивідуально.

Додаток Б.3.

Анкета для визначення рівня самодисципліни , самовдосконалення та командної роботи

Оберіть прийнятний для вас спосіб реагування на ситуацію:

1) Викладач зробив тобі зауваження щодо твоєї поведінки і сказав, що не буде продовжувати заняття, доки ти не почнеш себе нормально вести:

А) буду продовжувати вести себе так, як до зауваження, якщо я себе так веду, то на це є причина;

Б) буду довго вислуховувати прохання одногрупників про те, щоб я припинив себе погано поводити і перепросив у викладача, може дослухаюся до них.

В) відразу попрошу вибачення у викладача і припиню свою некоректну поведінку, ми працюємо в команді, і через мене не мають страждати інші діти.

2) У одного із твоїх одногрупників перед виступом розірвалися балетки, в тебе в сумці є запасна пара, розміри ноги у вас однакові, ваші дії:

А) Промовчу і не дам свої балетки, бо це моя особиста річ і взагалі я не люблю ділитися своїми речами.

Б) Залежить від людини, я подумаю чи давати свої балетки саме цій людині.

В) Відразу запропоную свої балетки одногрупнику, не залежно від того, хто це, бо від того, як виглядає і працює кожен із нас – залежить результат нашої командної роботи.

3) Викладач задав на домашнє опрацювання 1 рух нового танцю до наступного заняття, якщо кожен не відпрацює вдома рух, то змоги продовжити вивчення танцю на наступному уроці не буде, а це означає, що до конкурсу вчасно і належним чином колектив не зможе підготуватися, ваші дії:

А) Мені лінь вдома щось робити, не буду навіть пробувати..

Б) Спробую кілька разів вдома повторити рух, якщо вийде.

В) Буду розбирати і відпрацьовувати рух вдома доти, доки не вийде, я не можу підвести весь колектив.

4) Напередодні концерту ви захворіли, у вас температура, можливо ви встигнете одужати до виступу, а може й ні, ваші дії:

А) Не буду нікого попереджувати, не вийде прийти, то не вийде.

Б) Не буду попереджувати викладача аж до дня концерту, вранці вже зателефоную.

В) В той самий день, коли почну себе погано почувати попереджу викладача, щоб той міг замінити кимось іншим в танці.

5) Викладач пропонує відвідати безкоштовний майстер-клас відомого балетмейстра у позаурочний час, ваші дії :

А) Не піду, у позаурочний час я відпочиваю.

Б) Якщо у мене в той час будуть якісь інші плани, то точно не піду на майстер-клас.

В) Відсуну в сторону усі плани і обов'язково відвідаю майстер клас, це важливо не тільки для викладача і колективу, а в першу чергу для мене.

б) Викладач радить усім членам колективу в позаурочний час систематично займатися бігом, ваші дії:

А) Не буду бігати, мені вистачає занять хореографією.

Б) Буду бігати,коли у мене буде настрій.

В) Обов'язково дотримаюсь поради викладача, це точно не нашкодить моему здоров'ю, адже у здоровому тілі-здоровий дух.

Додаток Б.4

Анкета для з'ясування спроможності учнів до самовираження, самостійності та участі в танцювальних проєктах

Оберіть одну відповідь:

1)Чи відображаєте ви в танці свою особистість?:

А) Не відображаю.

Б) Хочу, але не знаю як це зробити.

В) Відображаю за допомогою емоцій та артистичності.

2)Як Ви працюєте над покращенням свого самовираження у танці?:

А) Працюю тільки за рекомендаціями викладача;

Б) Дивлюся на інших виконавців і стараюся щось скопіювати у них;

В) Я працюю над різними деталями та емоційними проявами при подачі себе в номері.

3) Чи маєте Ви бажання брати участь в різних танцювальних конкурсах та проєктах?

А) Не маю такого бажання.

Б) Цікавлюся такими проєктами, але ніколи не брав участі.

В) Постійно маю таке бажання і навіть брав (ла) участь в такому проєкті.

Оберіть прийнятний для вас спосіб реагування на ситуацію

4) Викладач пропонує комусь із колективу проявити ініціативу і під його наглядом провести заняття, ваші дії :

А) Зроблю вигляд, що мене це не стосується.

Б) Буду відмовчуватися, тільки у тому випадку, якщо викладача запропонує особисто мені - погоджуся.

В) Проявлю ініціативу першою з групи і спробую провести заняття.

5) Викладач пропонує серед учасників вашої групи, подати ідеї, а потім вибрати одну, шляхом голосування, щодо вибору танцю (стиль) , який ви будете вивчати далі, ваші дії :

А) Мені всеодно, не проявлю жодної ініціативи.

Б) Погоджуся з однією з ідей, яку подадуть мої одногрупники.

В) Запропоную свою ідею, презентую її та поясню чому всі мають проголосувати саме за мою ідею.

Додаток В

Види діяльності, які забезпечують формування загальних і фахових компетентностей студентів-хореографів [за О.Мартиненко]

Виконавська	Реалізується в систематичній репетиторській практиці, яка відбувається в танцювальних аудиторіях і сприяє розвитку психофізичного апарату студентів, засвоєнню і усвідомленню ними технічних і виразних якостей різноманітних стилів, жанрів та форм хореографічної мови, вдосконаленню танцювальної техніки. Здійснюється в різних формах: виконання екзерсису, навчальних танцювальних етюдів, концертних номерів. Продуктивність її освоєння залежить від анатомо-фізіологічних здібностей та індивідуально-психологічних особливостей студента.
Балетмейстерська	Сприяє розкриттю та розвитку індивідуальних творчих ресурсів майбутнього спеціаліста як балетмейстера-постановника.

	<p>Ознайомлення з основами балетмейстерської діяльності відбувається під час вивчення дисциплін «Мистецтво балетмейстера» та «Постановка концертних номерів», які включають технології створення композиції і постановки танців різного рівня складності. Інтеграція міжпредметних знань, умінь і навичок під час творчого процесу дає підставу для виконання студентом наступних дій: комбінування, варіювання, моделювання, фантазування, корегування тощо. Вирішальну роль у даному виді діяльності відіграє творчий компонент.</p> <p>Саме під час навчання в майбутніх фахівців закладаються основи індивідуального балетмейстерського стилю, розвивається хореографічне мислення.</p>
Репетиторська	<p>Це запланована самостійна робота студентів, яка виконується в спеціально відведений для цього час [в основному поза аудиторний] або в процесі здійснення постановочної роботи під час навчальних занять, за завданням або при методичному керівництві викладача, але без його безпосередньої участі. Даний вид діяльності передбачає вирішення багатьох професійних завдань: якісна реалізація творчого задуму, вивчення композиції танцю, хореографічного тексту, удосконалення виконавської та акторської майстерності, розвиток організаторських здібностей.</p>
Педагогічна	<p>Відбувається в трьох напрямках: теоретична підготовка в рамках дисциплін психолого-педагогічного та хореографічного циклу; методична підготовка під час практичних занять у танцювальних аудиторіях; педагогічна діяльність під час проходження практик.</p>
Наукова	<p>Передбачає здатність студентів користуватися методологією і методиками наукового дослідження, технологіями творчого підходу до дослідження певних наукових проблем та їх практичного використання, здатність володіти культурою мислення, методами інформаційного пошуку, навичками комп'ютерної обробки даних</p>

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрущенко В. Поняття культури: філософський дискурс на рубежі століть. Вісник Інституту розвитку дитини. Сер. : Філософія, педагогіка, психологія. 2014. Вип. 33. С. 5-9.
2. Балл Г. Принципи сучасного гуманізму і психологія. Горизонти освіти. Психологія. Педагогіка: наук.-метод. журнал. 2007. № 3. С. 7–18.
3. Березова Г. Хореографічна робота з дошкільнятами. Київ: Муз. Україна, 1989. 248 с.
4. Бігус О.О. Дефініція поняття "сучасний танець" у науковому дискурсі. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. Випуск 2. 2021. С. 188-193.
5. Бігус О.О. - Хореографічна культура сучасності в контексті глобалізаційних викликів. Хореографічна культура сучасності: глобалізаційні виклики : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., Київ : КНУКіМ, 2021. 158 с.
6. Білоус О. В. Вікова психологія: Навчальний посібник. – Чернігів: Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 2015. 108 с.
7. Благова Т. О. Особливості професійної підготовки майбутніх учителів-хореографів у системі педагогічної освіти Вісник Житомирського державного університету. Випуск 50. Педагогічні науки 2010. С. 72-76.
8. Благова Т.О. Особливості хореографічного виховання школярів у системі освіти в Україні: історико-педагогічний аспект. Вісник Житомирського державного університету. Випуск 3 (69). Педагогічні науки 2013. С. 53-57.
9. Бойко А.Б. Специфічні особливості постановочної роботи у дитячому хореографічному колективі. Лекція для студентів IV курсу ФПО

спеціальності 024 «Хореографія» з дисципліни «Мистецтво балетмейстера (композиція та постановка хореографічних номерів)».

10. Бокань В. Культурологія: Навч. посіб. 3-тє вид., стереотип. К.: МАУП, 2004. 136 с.

11. Бондаренко Л.А. Методика хореографічної роботи у школі і позашкільних закладах. Київ: Муз. Україна 1985. 198 с.

12. Бочаріна Н.О. гуманізм як базова демократична цінність об'єднаної Європи. Humanitarium. 2018. Том 40, Вип. 1. С.7-15.

13. Бугієць Н.А. Методика роботи з хореографічним колективом: Навчальний посібник Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2009. 99 с.

14. Бурля О.А. Формування педагогічної майстерності керівника дитячого хореографічного об'єднання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.06. К., 2004. 20 с.

15. Васірук С. О. Шляхи підвищення рівня професійно-педагогічної культури фахівців хореографічного мистецтва. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Проблеми та перспективи розвитку хореографічного мистецтва. Херсон, 2017. С 7-9.

16. Вільхова О.Г. Особливості педагогічної діяльності керівників дитячих хореографічних гуртків та самодіяльних колективів у радянській Україні (1945–1991 роки). Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. 2016. Вип. 1. С. 36-44.

17. Вітвицька С.С. Вісник Житомирськ. держ. ун-ту ім. Івана Франка. Житомир, 2003. Вип. 12. С. 78-81.

18. Волчукова В.М., Бугаєць Н.А., Ліманська О.В., Тіщенко О.М. Методика роботи з хореографічним колективом: Основи курсу. Навчально методичний посібник. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2013. 326 с.

19. Волчукова В., Гун Цзін Специфіка формування хореографічно-естетичної культури здобувачів першого «бакалаврського» рівня вищої освіти у процесі вивчення дисципліни «Теорія та методика викладання народно-сценічного танцю». Scientific progress: innovations, achievements and

prospects : Proceedings of I International Scientific and Practical Conference, Munich, Germany 9 – 11 October, 2022. Munich : MDPC Publishing, 2022. P. 194–199.

20. Врочинська Л.І. Особливості виховання гуманної поведінки старших дошкільників засобами народної педагогіки в процесі взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї . Молодий учений. 2017. Вип. 5 (45). С. 301-304.

21. Всесвітня історія : навчальний посібник Б. М. Гончар, В. М. Мордвінцев, А. Г. Слюсаренко, С. П. Стельмах. Київ : Знання, 2011. 896 с.

22. Гермак О.Л. Комплексний підхід до визначення суті поняття «педагогічні умови використання електронних освітніх ресурсів у професійній підготовці майбутніх електромонтерів». Професійна освіта: проблеми і перспективи. 2017. Вип. 13. С. 11-15.

23. Гончар Л.В. Теоретико-методичні засади формування гуманних батьківсько-дитячих взаємин. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук, спеціальність 13.00.07 теорія і методика виховання, 2018 р. 510 с.

24. Гончаренко С.У. Методика як наука. Шлях освіти. 2000. № 1. – С. 2–6 .

25. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Вид. 2-ге, доп. і виправлене. – Рівне: «Волинські обереги», 2011. 552 с.

26. Гончаренко Ю.В. Хореографічне виховання школярів: реалії сьогодення. Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових статей. Педагогічні науки. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2005. 124 с.

27. Гордєєва О.Ю. Особливості формування педагогічних компетенцій у майбутнього хореографа у процесі фахової підготовки. Інноваційна педагогіка. – 2019 Випуск 9. Том 3. С. 7-13.

28. Добролюбова Н.В. Професійна підготовка майбутніх педагогів-хореографів. Молодий вчений. 2018 Випуск 7 (59) С. 67-70.

29. Дункевич С.Г. Сучасна сценічна хореографія в культурі України: філософський аналіз. Автореферат дис. на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук. Спеціальність 26.00.01 Теорія та історія культури (філософські науки), Київ, 2012. 24 с.

30. Єфімчук О.М., Специфіка професійної підготовки вчителя хореографії у педагогічному ВНЗ. Педагогічний дискурс. 2012. Випуск 13. С. 95-100.

31. Жиров О. А. Дослідження української народної хореографії у творчій спадщині українських етнографів і фольклористів другої половини XIX – початку XX ст. The 8 th International scientific and practical conference “Perspective sof worlds scienccean deducation” (April 22-24, 2020) CPN Publishing Group, Osaka, Japan. 2020. P. 467-473.

32. Заброцький М.М. Вікова психологія: Навч. посібник. К.: МАУП, 1998. 92 с.

33. Зайцев Є. Основи народно-сценічного танцю. Київ : Мистецтво, 1975. 256 с.

34. Закон України «Про освіту» : Відомості Верховної Ради України. 2017 р. № 2145-VIII.

35. Закон України «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти “Нова українська школа”» : Кабінет Міністрів України від. 2016 р. № 988 р : станом на 22 серп. 2018 р.

36. Зозуля К.В. Організація навчання хореографії дітей молодшого шкільного віку в позашкільних закладах України в контексті сьогодення . Acta Paedagogica Volynienses. 2021 - Вип. 4. С.74-82.

37. Зозуля К.В. Організація навчання хореографії дітей молодшого шкільного віку у позашкільних закладах України (друга половина XX століття). Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних

наук. 13.00.01 загальна педагогіка та історія педагогіки 01 Освіта/ Педагогіка. Харків, 2020. 241 с.

38. Зозуля К.В. Основні дидактичні принципи навчання хореографії дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2019 р. № 62, Т.1. С. 16-20.

39. Касіч Н. П. Виховання цілеспрямованості старших підлітків у фізкультурно-оздоровчій діяльності. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Інститут проблем виховання НАПН України, Київ, 2019. 23 с.

40. Кендзьор П. І. Переосмислення сутності поняття "культура" у системі полікультурного виховання особистості. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2013. Вип. 17(1). С. 309-318.

41. Кирилюк В.М. Теоретико-методичні засади роботи з хореографічним колективом// Наукові записки НДУ ім.М.Гоголя. 2018. № 3. С.45-49.

42. Косаківська Л. П. Танцювальний фольклор і становлення українського національного хореографічного мистецтва. Культура України. Мистецтвознав. Х., 2001. Вип. 8. С. 47-57.

43. Кузнецов М.А. Вольова регуляція діяльності: основні закономірності, етапи і механізми. Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія. № 43. Ч.1. Х.: ХНПУ, 2012. С. 110-128

44. Культурологія. Гриценко Т. Б., Гриценко С. П., Кондратюк А. Ю. та ін.]; за ред. Т. Б. Гриценко. [2-ге вид.]. К.: Центр учбової літератури, 2009. 392 с.

45. Культурологія: Навч. посіб. для дистанційного навчання / За ред. В. І. Панченко. 2-ге вид., випр. і доп. К.: Університет «Україна», 2006. 323 с.

46. Культурологія: теорія та історія культури. Навч. посіб. Видання 3-тє, перероб. та доп. /За ред. І. І. Тюрменко. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 370 с.

47. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій). 2-ге вид.: Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2010. 128 с.

48. Кутузова Г.І., Дужич-Ніколайчук В.І. Українська народна хореографічна культура як філософсько-культурологічний феномен. Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. № 28. 2009. С.16-19.

49. Легка С.А. українська народна хореографічна культура ХХ століття. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук.17.00.01 – теорія та історія культури. Київський національний університет культури і мистецтв. Київ.2003. 23 с.

50. Мартиненко О.В. Методика роботи з хореографічним колективом: теорія і практика: підручник для здобувачів першого рівня вищої освіти спеціальностей 024 Хореографія, 014 Середня освіта (Хореографія). Мелітополь: Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні, 2020. 390 с.

51. Мартиненко О. В. Формування професійної компетентності майбутніх учителів хореографії в процесі фахової підготовки. Розвиток художньо-естетичного світогляду майбутніх вчителів хореографії на основі інтегративного підходу: кол. Монографія. Бердянськ: Видавець Ткачук О. В., 2015. С. 6–49.

52. Музальов О.О. Культурологія: Навчальний посібник для учнів, студентів, викладачів. Львів: 2012. 185 с.

53. Наказ Міністерства культури та інформаційної політики України від 08.06.2021 р. № 408 «Про затвердження стандарту фахової передвищої освіти за спеціальністю - 24 «Хореографія».

54. Онофрійчук Л. М., Пахольчак Є. С., Онофрійчук С. О. Розвиток музикальності школярів на заняттях з хореографії. Scientific journal of National Pedagogical Dragomanov University. Series 14. Theory and Methodology of Arts Education. 2023. Т. 29. С. 169–176.

55. Організація самостійної роботи студентів в умовах інтенсифікації навчання : навч. посіб. А. М. Алексюк, А. А. Аюрзанайн, П. І. Підкасистий [та ін.]. К. : ІСДО, 1993. 336 с.
56. Павелків Р. В. Вікова психологія: підручник. Вид. 2-е, стер. К.: Кондор, 2015. 469 с.
57. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій: Навч. Посіб. К.: В-во А.С.К., 2003. 240 с.
58. Пірен М.І. Європейські цінності та їх реалізація у сфері державної служби та кадрової політики України. Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України. 2015. Вип. 1. С. 78-90.
59. Повалій Т. Л. Основи хореографії з методикою викладання : практикум з хореографічної підготовки майбутніх учителів початкової школи. Суми : 2016. 52 с.
60. Погребняк С. П. Втілення принципу гуманізму в праві. Вісник Академії правових наук України. 2007. Вип. 1. С. 33-42.
61. Поклад І. М. Історико-психологічний аналіз феномена танцю. Актуальні проблеми психології: Психологія обдарованостіЗбірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Вип. 8. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2012. С. 177–187.
62. Поніманська Т. І. Гуманність : ціннісний аспект. Сучасні підходи до гуманістичного виховання дошкільнят. Дошкільне виховання. 2002. Вип. 4. С.3-5.
63. Професійна освіта: словник: навч. посіб. уклад. С. Гончаренко, та ін; за ред. Н. Ничкало. К.: Вища шк., 2000. 380 с.
64. Ростовська Ю. О. Професійна підготовка майбутніх учителів хореогра ії у контексті формування їх педагогічних переконань. Психолого-педагогічні науки. 2019. Вип 1. С.150-156.
65. Савчин М.В. Василенко Л.П. Вікова психологія: начальний посібник. К.:Академвидав, 2005. 360 с.

66. Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Вікова психологія. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 376 с.
67. Співак В. В. Мотивація як засіб ефективного менеджменту персоналу підприємств. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2010. № 6, т. 2. С. 178-181.
68. Стельмах Н.В. Теорія та методика виховання дітей. Миколаїв: Іліон, 2018. 265 с.
69. Степанюк І. В. Особливості формування творчого потенціалу майбутнього вчителя хореографії. Академічні студії. Серія «Педагогіка» 2021 Вип. 1. С. 80-86.
70. Тарасенко Т. В. Взаємозв'язок традиційних та інноваційних методів в підготовці керівників дитячих хореографічних колективів. Автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.08. Східно-Казахстан. пед. ун-т. Чімкент, 2006. 28 с.
71. Ускова А., Червонська Л. Формування хореографічної культури творчої особистості засобами класичного танцю. Науковий вісник. Серія: педагогіка. 2021 - Том 1. Вип. 26. С. 98-103.
72. Федорова Н.В. Рівні гуманістичної взаємодії студентів з викладачами в процесі професійної підготовки майбутніх педагогів. Збірник наукових праць. Педагогічні науки. 2014 Вип. 65. С.374 – 380.
73. Федорович А.В. Виховання гуманних почуттів як основа морального розвитку дітей дошкільного віку. актуальні питання гуманітарних наук. Міжвузівський збірник наукових праць молодих учених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Випуск 6. С.171-178.
74. Філіпчук Г. Г. Культурологічна основа сучасної освіти. Педагогічна і психологічна науки в Україні (до 15-річчя АПН України) / ред. колегія Сухомлинська О. В., Бєх І. Д., Луговий В. І. К.: Педагогічна думка, 2007. Т. 2. Дидактика, методика, інформаційні технології. 367 с.

75. Фриз П. Мова танцю як засіб виявлення смислових цінностей хореографічної культури. Рідне слово в етнокультурному вимірі. 2013. 2013. С. 537-543.

76. Харагірло В.Є. Національне виховання здобувачів освіти на сучасному етапі :Навчально-методичний посібник. Біла Церква: БІНПО. 2020 93с.

77. Цветкова Л.Ю. Придворні танці в культурі західноєвропейського високого середньовіччя. Танцювальні студії. Науковий журнал. Том 3. №1. 2020. С. 10-23.

78. Чуба В. Проблеми формування професійних якостей майбутніх хореографів в системі вищої освіти. Проблеми підготовки сучасного вчителя. 2014 Вип. 10 (Ч. 3). С.221-227.

79. Шариков Д. І. Мистецтвознавча дисципліна хореологія як феномен художньої культури. Історія хореографічної культури. К. : Кафедра театрального мистецтва. Київський міжнародний університет, 2013. Частина 2. 204 с.

80. Шариков Д.І Мистецтвознавча наука хореологія як феномен художньої культури. Типологія хореографії. : монографія. К. : КиМУ, 2013. Частина III. 90 с.

81. Шариков Д.І. Стилiстичний розвиток балетного мистецтва: Ренесанс, Бароко, Класицизм. Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал К : Міленіум, 2012. №4. 235 с.

82. Шевчук А.С. Дитяча хореографія: навч.-метод. Посібник. – 3-тє вид., зі змін. та доповн. Тернопіль: Мандрівець. 2016. 288 с.

83. DixonS. Digitalperformance. Ahistoryof New Mediain Theatre, Dance, performanceArtandInstallation. London 2007. 249 p.

84. EuropeanValueSurvey: Режим доступу : <http://www.europeanvaluesstudy.eu>.